

Modernieji Vakarai ir technologija
Moderniojo Vakarų mokslo pagrindai
 Algis Mickunas

Moderniųjų Vakarų civilizacijos atsiradimą galima aptarinėti įvairiai ir remiantis skirtingomis kategorijomis: sociologiškai, teologiškai, teoriškai, ontologiškai ir metafiziškai. Du pastarieji apmąstymo būdai skleidžiasi filosofinių principų lygmenyje. Šitoks būdas suprasti visą Vakarų modernybės sritį yra neabejotinas; tikrai, mes jau kalbėjome ir toliau kalbėsime apie valios metafizikos atsiradimą jos moderniuoju pavidalu, nors dar nekėlėme klausimo, kaip atrodo ši metafizika ir ontologija. Dabar ir reikia tai padaryti. Įvairiausios teorijos, vis dar vadinančios save „filosofinėmis“, nors ir neteisėtai, jau yra apibūdinę protą – jo pačią esmę – instrumentiškai. Turėdami galvoje šią mintį, mes privalome apmąstyti ir atskleisti moderniosios Vakarų civilizacijos atsiradimą, o tuo pačiu šitokio tipo racionalumo pirmines sąlygas. Tariant istorinės hermeneutikos kalba galima sakyti, kad kokios nors teorijos tiesa gali atsiskleisti „daug vėliau“, net jei šios tiesos atradėjai nesuvokia jos esmės. Tai reiškia, kad įvairios moderniosios teorijos įtvirtina proto instrumentalumą, net jei jos neišskleidžia šios prielaidos ir nepagrindžia jos implikuojamų padarinių. Ir Descartesui, ir Baconui, ir Hobbesui ir net Kantui pamatinė tema ir intencija yra ta pati: gamtos valdymas siekiant žmogaus tikslų. Žinoma, šie tikslai irgi nėra visai aiškūs, nes jie gali būti arbitrariškos valios padariniai. Galimas daiktas, pati „žmogiškumo“ sąvoka nebeturi jokios prasmės, net jei mes ja ir naudojames. Moderniosios ontologijos ir metafizikos požiūriu, žmogiškumo prasmė gali būti bet kokia, ir pirmiausia todėl, kad žmogus, tarsi mostelėjęs magiška lazdele, gali būti paverstas bet kuo.

Įvairiausios teorinės disciplinos, pavyzdžiui, istorija, ekonomika, archeologija, o iš dalies ir filosofija nemažai nuveikė, atskleisdamos technologinio ir instrumentinio mąstymo vaidmenį, struktūrą ir raidą, o sykiu savaip parodė, kad filosofija tapo nebereikalinga ir nebeturi jokios reikšmės, siekiant paaiškinti pasaulį. Neneigdami šių teorinių laimėjimų, mes tarsime, kad specifinis teorinės orientacijos būdas – ontologinis – geriausiai atskleis moderniojo ir postmoderniojo mąstymo problematiką, o sykiu ir subjekto kaip individo, valdomo grynos ir nežabotos valios, problemškumą. Būtent tokia valia yra esminis veiksnys, lemiantis mąstymą, pereinantį nuo vieno, klasikinio, prie kito, moderniojo, pasaulio supratimo būdo. Kadaise šitoks apmąstymas buvo filosofinių daiktų prigimties išvalgų padarinys, bet dabar filosofija išsižadėjo

tokių klausimų, o sykiu ir pačios filosofijos. Šiuo metu mus labiau domina šunų, beždžionių, svirplių ir bakterijų „teisės“ (žinoma, ne pareigos), negu tokių „teisių“ filosofiniai pamatai.

Toliau nebus keliama metafiziniai klausimai apie būtį, ar kodėl esama daiktų, o ne nieko, nebus įrodinėjamos „išorinės“, o kartu ir „vidinės“ tikrovės egzistavimas; nebus dėstomi absurdiški argumentai, grindžiantys vieną ar kitą poziciją. Bus bandoma gilintis į ontologinius argumentus, galinčius padėti suprasti ontologiškai traktuojamą daikto ir žmogaus prigimtį, ir leidžiančius atskleisti technologijos ir galios koncepcijų modernųjį pagrindimą, kuris pasirodo ir klasikinėje problematikoje, iškylančioje kartu su diskusijomis, aptarinėjančiomis tai, kam turi būti teikiama pirmenybė: holistinei-kokybinei tikrovės koncepcijai, pagal kurią daiktai turi būti patiriami paisant jų esminių skirtumų ribų, arba koncepcijai, pagal kurią viską lemia atomistinis – kiekybinis pagrindas o daiktai yra mažiausių medžiaginių dalelių agregatai. Bandymas atskleisti pagrindą, žinoma, nėra savavališkas; jis remiasi ontologine prielaida, susijusia su klasikine „visumos ir dalių“ dilema, kuri keliama jau Aristotelio, o perimama Descarteso, Leibnizo ir Whiteheado.

Visumos ir dalių problema susijusi su klausimu apie ontologinę pirmenybę: ar visuma pirmesnė dalių atžvilgiu, ar dalys pirmesnės visumos atžvilgiu? Šiame klausime glūdi dalių ir visumos požymių problema: ar visuma turi savitus požymius, kaip visuma, ar jos požymiai tėra dalių požymių suma? Modernusis šios problemos sprendimas remiasi instrumentiniu mąstymu ir technologine aplinkos – o galiausiai, ir žmogaus – koncepcija. Kokia gi yra šioji problema? Klasikinė, iš esmės aristoteliškoji, substancijos samprata postuluoja tezę, pagal kurią *visuma* pasižymi savitais požymiais, nesutampančiais su tų dalių požymiais, iš kurių visuma sudaryta. Šitokią nuostatą galima traktuoti kaip natūralų mūsų aplinkoje esančių daiktų supratimą, t.y. kaip tokią nuostatą, pagal kurią kiekvienas daiktas turi savo esminius bruožus, apibrėžiančius jo ribas. Jei šitokia samprata atmetama ir griebiamasi dalių ontologijos, tada mes turime pripažinti refleksyviojo mąstymo pirmenybę, o sykiu ir pirmenybę subjekto, kaip teorinių ir metodologinių objektyvumo matų pagrindo, reikalaujančio nepaisyti tiesiogiai pagaunamų daiktų tada, kai siekiama suprasti pasaulio esmę. Savo ruožtu, toks nepaisymas veda prie „voluntaristinio individualizmo“ ir absoliučios žmogaus savigrindos pirmenybės. Tačiau, kaip matysime vėliau, tokia savigrinda iš pat pradžių atveda prie gausybės savavališkų mūsų esmės aiškinimų, daugybės disciplinų ir teorijų. Refleksyviojo subjekto pirmumo sėkmingas pagrindimas reikalauja pašalinti visumą, o dalis traktuoti kaip pirminius ontologinius gamtos komponentus. Šie komponentai gali būti traktuojami kaip materialioji-atomistinė tikrovė, nepagaunama jusliškai, tačiau pasiekiamo subjektui, besiremiančiam skaičiuojančiuoju protu. Tada tariama, kad tai, kas tikroviška, turi būti sukurta, susintetinta, apdorota ir suformuota įvairiais subjekto veiksmais. Kai kurie tokios nuostatos aspektai labai ryškūs Kanto sintetiniame mąstyme, Locke'o ir net Marxo darbu grindžiamoje vertės

teorijoje ir net Hegelio koncepcijoje, pagal kurią absoliuti idėja istorijoje realizuoja save pačią. Mes aptarsime šias koncepcijas, jas siedami su Vidurio Rytų asmens kultais ir moderniąja valios metafizika. Bet iš pradžių atsargiai paklaidžiokime argumentų labirinte, pirmiausia sutelkdami dėmesį į tokius argumentus, kurie pasižymi filosofiniu griežtumu.

Graikų mąstytojai iškelia pamatinę ontologinę problemą, sutelktą į substancinę duotį; tokia duotis gali būti arba dalių agregatas, panašiai kaip miežių krūva ar kviečiai statinėje, arba ji gali sudaryti vienį. Jei substancija yra agregatas, tada ji negali turėti tokių savybių, kurios skirtųsi nuo savybių, būdingų dalims. Jei ji yra vienis, tada substancija kaip visuma privalo turėti ypatingas savybes kaip visuma, kurios savybės būtų kažkas kita, nei tik dalių savybių suma. Pavyzdžiui, vanduo kaip substancija, pasižymi kokybine šlapumo savybe; dalys, iš kurių sudarytas vanduo, vandenilis ir deguonis, nėra šlapios. Jos pasižymi tik joms būdingomis savybėmis. Tokiu atveju dalių agregatas turi būti lygus visumai, o visuma turi būti lygi dalių ir jų savybių sumai. Kadangi vandens elementai nepasižymi šlapumo savybe, tada jų agregatas, kad sudarytų vandenį, privalo nepasižymėti šlapumu. Šiuo atveju visuma lygi savo dalių ir jų savybių sumai. Tai reiškia, kad pamatinis ontologinis visatos komponentas yra dalis ir visi daiktai turi būti lygūs dalių sumai. Tačiau tokiu atveju vandens šlapumo savybė yra ontologinė klaida. Jei turėčiau viską perveriantį Linkėjo žvilgsnį, kiaurai permatyčiau šlapumą ir pamatinę tikrovę priskirčiau vandeniliui ir deguniui, neturinčiam nė šlapumo pėdsakų.

Jei dalys pasižymi specifinėmis savybėmis, tada nesama visumos vienio. Kita vertus, jeigu juslinis patyrimas mums rodo, kad dalys suvienytos į visumą ir kad mes matome jos savybes, tada dalys negali išsaugoti savo individualių savybių. Jei jos išsaugotų tokias savybes, padarinys būtų ne visuma su jai būdingomis savybėmis, o agregatas, atskirų dalių suma. Kad sudarytų visumą, dalys turi išnykti kaip individualūs komponentai ir ištirpti vienyje, nes tik tokiu atveju visuma pasižymėtų tik jai būdingomis savybėmis. Bet jeigu būtų taip, sako Aristotelis, tada turėtume tokią situaciją, kai sunaikinama vienos rūšies duotis ir sukuriamą visiškai naują duotis-visumą. Tai reiškia, kad dalys nesijungtų į visumą, bet būtų sunaikinamos vienokios substancijos ir sukuriamą visiškai kitokia substancija. Filosofijai tokia situacija beprasmiška, kadangi tokiu atveju tektų pripažinti, kad atsiranda tam tikra magiška būtybė, galinti ištarti paslaptinę žodį, pašaukiantį į būti naują esinį. Juk galų gale mes esame filosofijoje, o ne pasaulyje, kuriame gyvena būtybės, pasižyminčios magiškais galiomis. Tęsdamas šios problemos apmąstymą, Aristotelis sako: (1) juslinis patyrimas liudija, kad daiktai yra substancinės visumos, todėl turi egzistuoti natūralus dalių vienijimasis į visumą; (2) šis vienijimasis negali būti paprasčiausia agregacija, kadangi tokiu atveju atsirastų ne visuma, pasižyminti tik jai būdingomis savybėmis, o tik dalių savybių suma; ir (3) dalys ir jų savybės negali būti visiškai sunaikintos ir sukurta nauja substancija, kadangi tokiu atveju

kažkas būtų sukurtas iš nieko. Absurdiška tarti, kad kažkas gali atsirasti iš nieko, nors filosofinės orientacijos, pasirodančios asmens kultuose, atrodo, tokią nesąmonę pateikia kaip akivaizdžią tiesą.

Taigi dalys ne tik negali išsaugoti tik joms būdingų savybių, bet ir negali išnykti kaip individualios duotys. Šią dilemą Aristotelis išsprendžia pateikdamas įžymiąją potencialumo teoriją, turinčią išspręsti tokią problemą: kaip įmanoma dalims egzistuoti visumoje, neprarandant savo substancinio individualumo, ir kaip įmanoma joms išsaugoti savo individualias savybes tokiu būdu, kad visuma būtų agregatas, o ne vienis? Jei teisingas antrasis atvejis, tada visumos savybės tėra tik regimybės. Nesunku pastebėti, kad ši teorija užbėga už akių moderniajai pirminių ir antrinių savybių perskyrai, o netiesiogiai – subjekto ir objekto perskyrai. Bet Aristotelis šią dilemą bando išspręsti, nubrėždamas perskyrą tarp potencialiosios ir aktualiosios egzistencijos. Kadangi kai kurie dalykai yra potencialūs, o kiti – aktualūs, dalys, sutelktos į visumą, tam tikra prasme egzistuoja, o tam tikra prasme neegzistuoja. Visuma aktualiai gali būti kitokia nei dalys, iš kurių ji atsirado, tačiau tos dalys potencialiai gali išlikti tokios, kokios buvo prieš tai, kai jau esti sujungtos į visumą. Savo ruožtu, visumos savybės potencialiai esti dalyse. Tos savybės aktualizuojamos tada, kai dalys sujungiamos į visumą. Susijungdamos dalių savybės tampa potencialios. Remdamasis šiais argumentais, Aristotelis prieina išvadą, kad iš dalių sudaryta visuma gali turėti ypatingas savybes ir būti traktuojama kaip pamatinė ontologinė pasaulio duotis. Svarbiausia, kad ne bet kokia dalis gali būti susieta su kita dalimi, kad atsirastų gamtinis daiktas. Neįmanoma smėlio grūdelių sumaišyti su deguonies dalelėmis ir šitaip gauti duoną kasdienę. Šios dalys neturi tokių potencialių savybių, iš kurių galėtų atsirasti duona. Trumpai tariant, jos susiję su tomis visumomis, kurios gali aktualizotis. Kaip matysime, šios natūralios ribos nepaiso modernioji ontologija, besiremianti magiška galia bet ką paversti bet kuo. Ši koncepcija kitus patyrimo lygmenis irgi laiko pamatiniais. Pavyzdžiui, nors valstybė sudaryta iš individualių piliečių, ji yra kažkas daugiau nei individų interesų suma. Kaip matysime, Atėnų filosofai iškelia mintį, kad išminčiaus sprendimai, individualius atvejus turi susieti su viso polio reikmėmis, kad jis nesubyrėtų į individualių interesų susidūrimus.

Ši Aristotelio koncepcija išliko ir Viduramžiais, tačiau buvo atmesta Aristotelį sekusių arabų filosofų, kurie akcentavo dalių potencialaus egzistavimo visumoje problemišumą. Tariama šitaip: jei dalys ir jų savybės visumoje tampa potencialios, tada galima sakyti, kad visuma yra sudaryta iš potencialių dalių. Tačiau beprasmiška teigti, kad realus daiktas sudarytas iš potencialių dalių. Jei visuma aktuali, dalys irgi turi būti aktualios. Tačiau jei dalys lieka aktualios, tada visuma neišvengiamai yra agregatas, ir šitaip prieinama išvada, kad jusliškai pagaunamos visumos savybės nepriklauso „daiktams savaime“, o turi būti tik iliuzija ar regimybė – gryniesi fenomenai. Jei dalys lieka aktualios ir išsaugoja savo savybes, tada jusliškai pagaunamos visumos savybės nesutampa su

dalių savybėmis. Ontologiniu požiūriu pasaulis yra „mažiausių“ dalelių suma. Šiuo požiūriu, jusliškai pagaunama visuma irgi yra „juslių paklydimas“. Dėl šios neišsprendžiamos dilemos visumos ontologinio pirmumo koncepcija buvo atmesta ir pripažinta atomistinė dalelių teorija. Buvo tarta, kad pamatinė ontologinė duotis yra medžiaginė dalelė, kuri negali būti nei pakeista, nei sunaikinta. Tai reiškia, kad jei visuma yra dalių suma, tada nesama visumos kaip vienio; kiekvienas daiktas yra medžiaginių dalių, estinčių erdvėje ir laike, agregatas. Tiesiogiai regima visuma ir jusliškai pagaunamos jos savybės neturi objektyvaus pagrindo; jos priklauso ne „daiktams savaime“, o suvokėjui. Tai, kas suvokiama tiesiogiai, privalo turėti „vietą“, o ši vieta buvo priskirta subjektui, savyje turinčiam antrinės savybės, tuo tarpu realus objektyvusis pasaulis, kaip tariama, sudarytas iš pirminių, kiekybinio pobūdžio, dalelių.

Štai kur gimsta modernusis subjektas kaip, galima sakyti, „tikrovėje“ neegzistuojančių ir joje vietos neturinčių regimųjų dėžė ar maišas. Šitaip tikrovė buvo pradėta interpretuoti atomistiškai, o Baconas jau taria, kad jei visumos dalys lieka nepakitę, tada nesama jokio dalių vienio visumoje. Visa, kas yra, yra agregatas, sudarytas iš atominių arba „mažiausių“ dalelių, kurios, dabartiniu žargonu, vadinamos „visatos statybiniais blokais“. Jusliškai pagaunamos visumos savybės neturi objektyvaus pagrindo. Jos priklauso juslėms. Visumos pirmumo pašalinimas dalių ontologinio pirmumo labui yra moderniosios pirminių ir antrinių savybių perskyros pagrindas. Apibendrinamas šios problemos sklaidą, Leibnizas prieina tokią galutinę išvadą: jei bet kokiame patyrimo duoti iš dalių sudaryti objektai, tada būtų klaidinga dalims priskirti kokią nors juslinę savybę, pavyzdžiui, „tįsumą“. Tai reiškia, kad ontologiniai pasaulio elementai nepatiriami, ir nė viena patiriama savybė neatskleidžia pamatinės tikrovės; monados neturi langų, o daiktas savaime nepažinus. Šios ontologijos padarinius puikiai išskleidė modernieji autoriai, pavyzdžiui, Galileo, Descartesas ir Hobbesas. Pavyzdžiui, Hobbesui, ne taip kaip klasikinės graikiškosios polio esmės koncepcijos kūrėjams, visuomenė yra individų interesų suma; kiekvienas siekia išlikti ir kiekvienas kariauja su kiekvienu – tai visų karas prieš visus. Šį karą gali sutramdyti monarchija – monarcho valios totalinė valdžia.

Minėto ontologinio sprendimo padarinius Galileo perkėlė į gamtos mokslus, o Descartesas juos perėmė, kaip savojo dualizmo pamatą. Jusliškai pagaunamos – kokybinės – visumos savybės yra ne tik regimųjų, bet dargi priklauso nuo patiriančiojo būsenų. Kadangi atominės dalelės turi joms būdingas savybes, kurių neįmanoma pakeisti, visuma yra dalių skaitmeninė suma. Todėl bet kokios visumos kokybinės savybės iš tikrųjų yra suvokiančiojo subjekto savybės. Savo ruožtu tai reiškia, kad tai, ką subjektas pagauna jusliškai, nėra tikrovės savybės, tuo tarpu tikrovė, atominės dalelės, negali būti patirtos. Trumpai tariant, tikrovė savaime patyrimu nepasiekiamą. Todėl reikalingi būdai pasiekti šią tikrovę kitomis priemonėmis. Tai, kas

pasiekama patyrimu, priklauso ne pasauliui, o tik „protui“. Šitokio moderniojo Vakarų proto, priklausančio subjektui, išradimas, atveda prie daugybės absurdiškų pasakų, pavyzdžiui, solipsizmo, subjektyvizmo, psychologizmo, impresionizmo, empiricizmo ir, galiausiai, prie reprezentacionalizmo, pagal kurį tas protas ne pažįsta pasaulį, o tik kuria visokiausias „reprezentacijas“, iš kurių, remiantis „išvadomis“, pasiekiamas pasaulis, galiausiai tampantis savavališku subjekto konstruktui. Maža to, visi konstruktai gali tapti vienodai teisingi, jei tik tariama, kad tikrovė, estinti už žmogiškų juslinių pagavų, yra materiali, dvasinė, vitalinė, statiška, energetinė, genetinė, dieviška ar demoniška. Tokia yra modernio matrica: šis naujai išrastas protas mąsto savo mintis ir sprendžia, kurios mintys bus moksliškos, o todėl – tikroviškos.

Smelkimas į tikrovę

Jei dalių – visumos prieštaros sprendimas veda prie juslinio patyrimo, taip pat ir gamtinių daiktų esminių ribų subjektyvumo, reikia atsakyti į klausimą, kaip pasiekti „jusliškai nepagaunamą“ atominių dalių tikrovę. Nesama kito kelio, išskyrus subjektinį: subjektas privalo sukurti metodą ir tai padaryti sąmoningai ir kritiškai. Remdamasis savąja radikalios abejonės nuostata, Descartesas ieško metodo, nepriklausančio nuo juslinės pagavos netikrybių, bet patvirtinamo save reflektuojančio proto. Kadangi fenomenai, atsiveriantys juslinei pagavai, neduoda objektyviojo tikrumo, objektyvumą privalo užtikrinti protas, atsirėmęs į aiškias ir apibrėžtas idėjas, taigi, metodologija, kurios idealiojoje sąrangoje nesama juslinių-kokybinių netikslumų. Šios idėjos ir ši metodologija yra kiekybinė; tai yra metafizika, pasireiškianti matematikos pavidalu ir, pagal moderniąją ontologiją, mentalinė ir neišvengiamai subjektyvi. Susitikimas su objektyviąja tikrove yra ne juslinis, o grindžiamas subjekto „protu“, kuriančiu metodologijas ir kriterijus to, kas bus vadinama tikrove. Toks yra moderniojo mąstymo refleksyvusis judesys, kuriuo siekiama, liekant jame pačiame, surasti duotis to, kas bus vadinama tikrove ir vertinama kaip tikrovė. Jei klasikinei filosofijai rega ir mąstymas sutampa su tuo, kas regima, modernusis mąstymas, įsisupdamas į save, tai kas regima, traktuoja kaip regos ir mąstymo padarinį. Nedera tarti, kad „mąstymas ir būtis yra tas pat“; ne, reikia tarti, kad tas pat yra reflektuojanti savimaista ir būtis – taip sako Hegelis, skelbdamas filosofijos pabaigą. Subjekto įsisupimas į patį save neišvengiamai reikalauja tokio ontologinio sprendimo, kuris atveda prie subjekto išradimo ir tokios situacijos, kai vieninteliu keliu į pasaulį tampa toks į save įsisupęs subjektas. Tokiam subjektui lieka tik viena: savyje atrasti tai, ką bus nuspręsta vadinti tikrove, o pastaroji priklausys nuo to, kokius šio naujoviško „proto“ aspektus jis pats pasirinks, ir būtent šie aspektai subjekto bus laikomi vertais pasitikėti.

Rezultatas akivaizdus: objektyvumas susijęs su subjekto galiomis: pasaulis turi būti interpretuojamas tokiu požiūriu, koku jis pasiekiamas metodais, kuriuos gamina reflektyvusis mąstymas, todėl pasaulis pavaldus žmogaus kontrolei. Daugybė autorių nepastebėjo išsakytos ar slaptos intencijos, atliekančios lemtingą vaidmenį sprendžiant problemą, iškylančią naujojo subjekto srityje. Šiam subjektui būdingi subjektyviosios pagavos būdai: juslinis, kokybinis ir mąstomas, kiekybinis. Abu vienodai duoti reflektuojančiam subjektui ir nė viename nesama jam būdingo kriterijaus, parodančio, kuris būdas labiau tinka atsiverti tikrovei. Fenomenologija parodė, kad kokybinė, o ne kiekybinė-matematinė pagava yra betarpiškesnė ir objektyvesnė, prieinamesnė kiekvienam. Kiekybinė pagava daugumos žmonių turi būti išmokta, dedant didžiules pastangas ir kankinantis, tuo tarpu kokybinė duota neabejotinai. Trumpai tariant, vienos ar kitos pasirinkimą – kadangi abi priklauso moderniojo subjekto „protui“ – turi lemti kažkas kita, o ne tai, kad viena teisingesnė už kitą. Tikrai, kiekybinės-matematinės metafizikos kaip metodo pasirinkimą lemia valia kontroliuoti aplinką ir jai viešpatauti. Galiausiai visiškai aišku, kad jei mes žinome, kaip ką nors apibrėžti matematiškai, mes tuo pačiu žinome, kaip tą „ką nors“ padaryti. Metafizika, kaip metodas matematiniu pavidalu, iš principo yra techninė. Ji nustato konstravimo taisykles, o po to tos taisyklės gali būti taikomos bet kam, tačiau taikomos taip, kad pats pritaikymas priverčia daiktą atitikti matematinius imperatyvus.

Šitaip atsiranda toks klausimas: „Kaip reikia suvokti pasaulį, kad jis atitiktų refleksijos sukurtą metodą?“ Atsakymas: pasaulį reikia suvokti kaip visumą, sudarytą iš medžiaginių atomų, išsiskleidžiantį erdvėje ir laike, ir pasiekiamą kiekybine pagava, t.y. matavimu. Kadangi jau tarta, kad pamatinis ontologinis elementas yra atomas, dalis, visko, kas yra, statybinis blokas, tada pats tinkamiausias požiūris į tokius blokus yra kiekybinis. Šitaip atsiranda pats patogiausias metafizikos ir ontologijos junginys, nes metafizika lemia ontologinės tikrovės struktūrą. Bet šitoks metafizinis metodas ir toks ontologinis pagrindas remiasi prielaida, kad nesama esminių skirtumų, kokybinių nevienodumų tarp objektų, sudarytų iš „atominių“ dalių. Vienintelis skirtumas tarp tokių objektų yra kiekybinis. Tačiau tai reiškia, kad įeidamas į sąlytį su objektų pasauliu, žmogus nieko esmingai nekeičia, niekaip nepaveikia pasaulio ontologinių sudedamųjų dalių. Žmogus paprasčiausiai keičia kiekybinius atomų agregatus, juos skirtingai rikiuoja erdvėje ir laike. Bet kokie kokybiniai ir esminiai skirtumai jau priskirti subjektyvumo aparatui ir pašalinti, kaip nesvarbūs moksliniu-objektiniu požiūriu.

Materialiojo pagrindo ir metafizinės metodologijos redukcionizmas kartu yra abstraktus juslinio pasaulio idealizavimas. Reflektyviojo mąstymo grindžiamas matematinis metodas atitrūksta nuo juslinio patyrimo. Maža to, refleksinė prieiga prie ontologiškai įtvirtintos homogeniškos tikrovės yra, kaip minėta, jau technologinė labai specifiniu būdu: ja remiantis galima

konstruoti apriorinius metafizinius pasaulius – tiesą sakant, utopinius pasaulius – o po to bandyti tokius pasaulius realizuoti, aplinką ir žmogų palenkiat savavališkai galiai ir prievartai. Matematinės procedūros yra racionalios teorinės technikos sukonstruotos struktūros. Verta pažymėti, kad metafizinis metodas ir bet kokia modernioji mokslinė teorija galiausiai ir iš principo neatskiriami. Ir viena, ir kita atsiranda ant matematinio pagrindo. Todėl, jei gamta traktuojama matematiškai, ji iš pat pradžių suprantama technologiškai. Tai reiškia, kad vadinamasis pragmatinis pasaulio supratimas – nesvarbu, ar kapitalistinis, ar marksistinis, ar pragmatistinis – įmanomas tik tiek, kiek pasaulis jau regimas technologiškai. Šiuo požiūriu galima prieiti išvadą, kad modernioji, reflektvyviai grindžiama metafizika domisi ne daiktais pačiais savaime, o jų būties matematinėmis galimybėmis. Refleksinės-kiekybinės daiktų apibrėžtys, pačios savaime apriorinės, nukreiptos ne į patyrimo objektus, o į jų kiekybines galimybes, kurios, žinoma, tuščios, tiesą sakant, net sutampančios su nieku, ir nežiūrint to jomis remiasi galia, magiškoji kalba, modernųjį pasaulį daranti tuo, kas jis yra.

Toliau kyla klausimas apie reflektvyviai suskaičiuotų galimybių „realizavimą“: kaip šitos kiekybinės, idealios duotys gali tapti daiktiškomis, *res*, realiomis? Regimąja tikrove virtęs metafizinis mąstymas pasireiškia tada, kai idealūs, matematiniai veiksniai naudojami apskaičiuotos duoties gamybai. Tokios matematinės procedūros iš esmės yra „techninės“, t.y. apima jų pačių procedūras ir jų „pagaminimą“ tada, kai taikomos kiekybiškai suvoktai tikrovei, todėl tos pačios procedūros gamina tikrovę. Tai reiškia, kad matematinės apibrėžtys yra ir produktyvios, ir priešastinės. Visų pirma reikalaujama, kad kiekybiškai pagaunami objektai pasiduotų iš žmogaus pusės ateinantiems skaičiavimams ir manipuliavimams; apskaičiuodamas ir tvarkydamas medžiaginius procesus, žmogus gali apskaičiuoti ir numatyti šių procesų rezultatus. Akivaizdu, kad ši procedūra reikalauja fizinio žmogaus įsiveržimo į svetima tapusią gamtą. Kiekybiniai, aprioriniai matematinių agregatų apskaičiavimai reikalauja, kad tokie agregatai būtų sutvarkyti priešastine seka ir remiantis tokia fizine veikla, kurios dėka apskaičiuota konfigūracija garantuotų numatomus rezultatus. Toks procesas pašalina juslinius-kiekybinius komponentus ir nukreipiamas į „pamatinius“, į svetimybę nutolusius agregatus, kurie tvarkomi, palenkiami eksperimentui, priderintam prie reflektvyviai nustatytų skaičiavimų. Atitinkamai, kiekybiniai „materijos“ konstruktai leidžia kiekybiškai apskaičiuoti „medžiaginius“ rezultatus.

Reikia priminti tą faktą, kad XVIII a. tikrovė buvo apibrėžiama orientuojantis ne į jos būtį, o į „būties galimybės sąlygas“. Todėl neatsitiktinai Kantas nebekelia ontologinių klausimų, o domisi tik „transcendentalinėmis pažinimo sąlygomis“. Jo nedomino tas žinojimas, kurį turime paprasčiausiai gyvendami šalia akivaizdžių daiktų; ne, jis domėjosi metafizinėmis sąlygomis. Labiau stebina palankus požiūris į Heideggerio „proveržį“ „filosofijoje“. Jis teigia, kad žmogus

pasaulyje pirmiausia orientuojasi į būties „galimybių horizontą“, ir kiekvienas aplinkoje esantis daiktas priklauso tarpusavyje susijusių prasmų sistemai, todėl įrankiškumui palenkti daiktai praranda savo daiktiškąjį pobūdį ir tėja nuorodos į kitus įrankiškai naudojamus daiktus. Tai reiškia, kad mes aprioriškai esame moderniajame reikmenų pasaulyje, kad ir kas jis būtų – namai, medžiai, uogos ar plaktukai: visi jie turi prasmę tik tiek, kiek priklauso mūsų apdairaus atidumo pasauliui, *ta pragma* pasauliui. Galimybės, atsiveriančios kiekvienam, sutampa su galimybės, būdingomis *Dasein*, kuris visada ir iš anksto projektuoja save į priekį, todėl prieš susitikdamas savo aplinkoje ką nors, kas egzistuočiau savaime, kaip „štai šitas“, kaip *tode ti*, jis jau įsiurbia tą duotį į savo horizontą, savo apdairios sritį, kurioje daiktas gali pasirodyti tik kaip „tam kad“, „dėlei to...“, o todėl tampa nefilosofinio, vadinasi, ydingo supratimo, kad „žmogus yra visų daiktų matas“ sudedamąja dalimi. Ar reikia stebėtis, kad bet kas tik „telkia“ ir atveria pasaulį. Akivaizdu, kad plaktukas „telkia“ vinį, tvorą, sieną, kaimyninį namą. Griaudėdamas ir šėldamas, Heideggeris turi teisę būti laikomas „poetiškai mąstančiu“ moderniosios nefilosofinės metafizikos ir ontologijos, pasireiškiančios instrumentinio racionalumo pavidalu, komentatoriumi. Įdomu, kad po daugybę metų trukusių nesėkmingų bandymų atsiverti Būčiai, po visų mistinių pasakojimų apie neišsakomąjį *Ereigniss*, apie kalbą kaip būties namus, apie žemės šauksmą, apie ketvirtainį (*Geviert*) ir apie būties išnykimą iš žmogaus gyvenimo, galiausiai jis sugrįžta prie Vidurio Rytų asmens kulto, skelbdamas, kad „Tik Dievas mus išgelbės“, ir vėl griebdamasis moderniosios neoscholastikos, nuo kurios jis pradėjo savo akademinę karjerą. Reikalaudamas išsižadėti „humanizmo“, Heideggeris reikalauja, kad žmogus paklustų paternalistinės dievybės sprendimams. Ar tai nereiškia, kad jis sugrįžta į nefilosofinę valios metafizikos, tradiciją, prieš kurią jis lyg ir bandė maištauti? Galiausiai, jeigu tuščios laiko galimybės – netgi Būties galimybės – iš anksto lemia patį aplinkos daiktų supratimą, tada pirmenybę mes atiduodame valiai.

Šitaip pasirodo tokia struktūra: reflektyvusis mąstymas orientuotas į metafizinį metodą, nurodantį „tikrovės“ ir ontologinės pirmenybės kriterijus; jis steigia „tikrovę“, pašalinančią juslinio patyrimo galvoseną. Kadangi šią tikrovę pasiekti jusliškai neįmanoma, toji metodologija reikalauja fiziškai sutvarkyti medžiaginius procesus taip, kad būtų galima juos „patikrinti“, orientuojantis į reflektyviai sukurtus skaičiavimus. Šie skaičiavimai yra apriorinės galimybės, į tikrovę pervedamos fiziniu žmogaus įsikišimu, grįstu tuo, kad apskaičiuoti medžiaginiai procesai traktuojami kaip priežastys, atvedančios prie numatomų medžiaginių rezultatų. Toks rezultatas yra priežastinė-sąlyginė nuostata; jei mes tvarkome medžiaginius agregatus tam tikru būdu, tada pasiekiame numatomą agregatą kaip rezultatą. Tai reiškia, kad tikrovė yra ne tai, kas patiriama, o tai, kas apskaičiuojama kaip medžiaginės galimybės ir numatomi rezultatai. Savo ruožtu, jei mes projektuojame tam tikrus rezultatus, skaičiuojame jų medžiaginį sutvarkymą, mes galime

apskaičiuoti ir nustatyti medžiagines sąlygas ir pasiekti apskaičiuotų rezultatų. Kaip pažymėta, visa tai didina žmogaus galią kontroliuoti aplinką arba, tariant tiesiai, žmogaus galią naikinti aplinką. Maža to, kartu reikalaujama sunaikinti viską, kas yra žmogiška.

Duotis

Dabar mes galime pasakyti, kad moderniosios galios sampratos atsiradimas remiasi tam tikra samprata to kas „duota“: duotis traktuojama kaip „transcendencija“ ir nepagaunama tiesioginiu jusliniu suvokimu. Duoties konfigūracija reikalauja tam tikru būdu deformuoti juslinę pagavą, ją „įskliausti“ ir šitaip redukuoti į subjekto „imanentiškumą“. Šis imanentiškumas toliau suskaidomas į psichologiją, fiziologiją, biologiją, chemiją, genetiką, ekonomiką, mechaniką ar dar kokią nors naujai išrastą discipliną. Tokia įskliaudinimo forma gali būti vadinama kartezijietišku skepsiu. Kaip matėme, moderniojo mąstymo revoliucija tikrovę traktuoja kaip agregatą, sudarytą iš atominių dalių, nepasiekiamų patyrimu, nors valdomu matematinės manipuliacijos metodu. Todėl, moderniuoju požiūriu, anapus skepsio esame tik griebdamiesi tikslaus refleksinio metodo, leidžiančio monotoniškai ir abejingai traktuoti tam tikru būdu sukonstruotą objektyvumą. Tai reiškia, kad pabaigos neturinti totalybė susideda iš homogeniškų medžiaginių dalių, atitinkančių tikslus metafizinio metodo reikalavimus. Ypatinga tokių procedūrų sandara lemia tai, kad jos neatitinka jokia duotis, pagaunama juslėmis, ar net įsivaizduojamas esinys, nesvarbu ar tai būtų daiktas, ar vaizdinys. Šios procedūros remiasi tokiomis struktūromis ir taisyklėmis, kurias galima formuluoti, nepaisant juslinės, t.y. kokybinės ir esmingosios tiesioginės pagavos. Maža to, jokia šioms struktūroms būdinga prasmė nėra padiktuota toms struktūroms būdingų kriterijų. Tai reiškia, kad jų metafizinė prasmė yra nevaržoma valia, t.y. tokia valia, kuri nepriklauso nuo tų struktūrų; jos nėra tos valios priežastys. Galiausiai, tokios metafizinės-matematinės procedūros neduotos kaip savaiminė prievartinė ir neišvengiama galia. Jos tampa galingos tik tada, kai mes jas išspraudžiame į daiktus, kaip techniškai naudingas duotis. Tuo tarpu to naudingumo prasmė gali būti labai nevienoda, o moderniajam subjektui ji yra radikaliai subjektyvi. Dabar mums reikia parodyti, kas slypi tokia nebūtiname ryšyje tarp metafizikos ir kasdienio, kokybinio patyrimo.

Pirma, ką reikia pabrėžti, yra tai, kad šios procedūros visiškai nepaiso juslinio patyrimo. Tiksliau pasakius, matematinė metafizika nei glūdi kokioje nors subjektyvioje pagavoje, nei iš jos išveda. Kad ir kokios būtų „vidinės“ subjekto būsenos – psichologinės, fiziologinės, cheminės, genetinės – jokia būsena neimplikuoja ar nediktuoja tokios metafizikos ir nėra su ja susijusi. Savo ruožtu, matematinė metafizika nesuponuoja kokios nors subjektyvios būsenos ir, tiesą sakant, nuo jos nepriklauso. Figūra $2 + 2 = 4$ nepriklauso nuo to, ar 2 siejamas su jausmais,

akmenimis, agurkais, žvaigždėmis, ar karaliais; tokia metafizika visus įvykius turi traktuoti taip, tarsi jie būtų esmingai homogeniški ir vienodi. Matematinei metafizikai nesama skirtumo tarp žmogaus ir akmens, jei tik skirtumas nesiejamas su dydžiu, svoriu ir padėtimi erdvėlaikyje. Antra, tiesiogiai pagaunamų daiktų juslinė sritis transcenduojama ir nustumiami į šalį teorinių-metodologinių imperatyvų įtvirtinto medžiaginio homogeniškumo, t.y. priderinama prie kiekybinių reikalavimų. Akivaizdu, kad transcendencija šiame kontekste yra daugiopa: (1) tiesioginio patyrimo sritis yra transcenduojama; (2) įtvirtintas tįsių materialų dalių, kaip tariama, „einančių pirma“ kokybinio patyrimo, homogeniškas pasaulis transcenduoja bet koki patyrimą; (3) metafizinė-matematinė sritis transcenduoja ir kokybines, ir medžiagines duotis, nors kartu ji traktuojama, kaip jų pagrindas. Šiuo požiūriu, pagava nepasiekia materializuoto pasaulio transcendentinės ontologijos ir metafizinio-matematinio pasaulio. Kadangi šis pasaulis nepasiekiamas žmogiškuoju patyrimu, jis įtvirtinamas kaip vienintelė galiojanti sritis, leidžianti suprasti pasaulį. Tai matematiškai idealizuotos gamtos šaltinis, lemiantis tai, kad gamta tampa homogenišku matematiniu daugiu. Nesileiskime klaidinami homogeniškumo sąvokos, kurioje gali glūdėti geometrinės asociacijos, todėl gali pasirodyti, kad toji duotis gali būti pagaunama jusliškai; iš tikrųjų geometrinės formos pervedamos į matematinių ženklų aibę, niekaip nesulyginamą su regima geometrine sritimi.

Geometrinė pagava vis dar susijusi su jusliškai pagaunamų formų, figūrų ir tūrių lauku, tuo tarpu matematizuojant geometriją, t.y. žengiant tolesnį žingsnį matematinės normalizacijos link, atsiranda galimybė geometriją traktuoti kaip skaitmenis, kaip skaitmeninius taškus, sumas ir perskyras, sutvarkytas pagal formalias struktūras. Nepriklausomai nuo kiekybinių – formaliųjų duočių, įtvirtinama tik viena pamatinė transcendentinė ontologija. Metafizinės srities sukūrimo problema, kaip sakyta, susijusi su teorija ir metodu, kurio tikslas – pertvarkyti aplinką, ir transcendentinės srities įtvirtinimas, atveda prie pamatinio prieštaravimo, neišsprendžiamo nei aplinkos, nei transcendentinės srities terminais.

Metafiziškai (matematiškai) sukonstruota teorija ir metodas, kaip tariama, yra visaapimantis, universalus, ir kaip tik todėl objektyviai pritaikomas visiems fenomenams. Tai reiškia, kad skaičiuojantis, formalizuojantis ir matematinį metodą taikantis subjektas turi būti arba palenktas tam metodei, arba pats būti to metodo sukūrimo galimybės sąlyga. Jei priimama pirmoji prielaida, tada teorija ir metodas turi būti pirminis subjekto atžvilgiu, t.y. turi egzistuoti kaip nuo subjekto nepriklausanti metafizika, o, galimas daiktas, netgi kaip „daiktas savaime“, pasiekiamas objektyviai; tačiau pati ši metafizika bei ja grindžiama teorija ir metodas pripažįsta tik vieno stiliaus objektyviąją tikrovę: homogeniškų medžiaginių dalių sumą. Metodas yra ne „materija“, o „idealybė“, ir net būtina idealybė. Tačiau jei tokia idealybė pripažįstama, t.y. jeigu subjektas irgi

turi būti palenkiamas metodui, tada metodo idealybė neturi vietos pačiame subjekte, kadangi subjektas yra atsitiktinis ir negali būti metodologinių matematinių ir formalųjų būtinybių pagrindu. Kaip parodyta anksčiau, tokios būtinybės neišvedamos iš jokių įmanomų subjektyviųjų būsenų, interpretuojamų moderniosios ontologijos terminais. Maža to, į nesuskaičiuojamas medžiagines atsitiktinybes redukuotas subjektas negali net pasiekti tos metafizinės srities. Subjektas kaip pagrindas, kuriuo remiasi metafizinis metodas, irgi nepasiekiamas tuo metodu, kurį konstruoja tas pats subjektas. Bet kuriuo atveju teorinis-metodologinis darinys yra kažkas kita nei įtvirtinta transcendentinė tikrovė, o pastaroji nėra kažkas, kas duota. Iš tikrųjų morfologiškai išsiskleidžiantis ir tiesiogiai duotas pasaulis, pavidalų, kasdienės veiklos takelių, ašių, daugių žmogaus ir daiktų sąryšių pasaulis, turi būti traktuojamas kaip sudėtingas reiškinys, nesutampantis su primityvia homogeniška tikrove. Šitoks neatitikimas neleidžia teorinės-metodologinės konstrukcijas išvesti iš fenomenologinės-morfologinės gyvojo pasaulio sąrangos. Todėl tos konstrukcijos ne tik nesisieja su morfologiškai pagaunamų daiktų ir jų sąryšių tiesiogiai pagaunamu pasauliu apimančiu ir „realų“ subjektą, bet ir negali būti iš šio pasaulio „abstrahuojamos“. Tai reiškia, kad transcendentinis pasaulis, moderniojo ontologinio objektyvumo pasaulis, nėra duotas ir negali būti teorinių-metodologinių konstrukčių šaltiniu. Morfologinis pasaulis yra *duotas*, tačiau jis irgi negali būti pamatu, leidžiančiu suprasti transcendentinį pasaulį, o be to nesisieja su modernųjų mokslų teorija ir metodu ir negali būti laikomas transcendentinės, jusliškai nepagaunamos, homogeniškos tikrovės pagrindu. Nežiūrint to, ši teorinė-metodologinė konstrukcija yra traktuojama kaip akivaizdi ir duota kaip akivaizdžiai būtina. Formaliosios srities taisyklių požiūriu, morfologinė ir intuityvioji duotis, pavyzdžiui, garsai ir ženklai, gali būti pasirinkti ir keičiami savavališkai. Tai tik vienas pamatinės tezės – forma yra būtina, medžiaga atsitiktinė – variantų. Tai reiškia, kad jų ryšys nėra tiesioginis, kad jis neduotas betarpiškai, bet turi būti nustatomas visai kitokiu ir sunkiai pastebimu veiksmu. Nors esama daug veiksmų, galinčių steigti šį ryšį, pats svarbiausias veiksmas nulemiamas galios. Toks veiksmas turi būti pripažintas kaip vertingas savaime. Tačiau dabar mus domina ryšys tarp radikaliai skirtingų sričių: teorinės-metodologinės ir transcendentinės. Pakartokime, kad pirmoji, metafizinė, sritis yra traktuojama kaip būtina ir kaip duotis, tuo tarpu antroji, ontologinė traktuojama kaip transcendentinė, kaip atsitiktinė ir neduota.

Formalioji sritis

Kaip sakyta, teorinė-metodologinė, kiekybinė-formalioji arba, ją pavadinus tikroju vardu, metafizinė duotis, nepriklauso atsitiktinio pasaulio, įtvirtinamo kaip transcendencija, sričiai. Maža to, jos neįmanoma rasti net tiesiogiai pagaunamoje gyvojo pasaulio sąrangoje. Ji laikoma

skirtinga nuo šių sričių, kurios, kaip tariama, imanentiškos subjektui. Šitas imanentiškumas tampa dviprasmiškas: jis yra teorinių-metodologinių, formaliųjų, būtinybių indas, bet sykiu jis yra atsitiktinė faktinė substancija arba medžiaginių dalių agregatas. Kartezininkai šį atsitiktinumą išreiškia dvejopai: (1) formalioji sandara, Vidurio Rytų absoliutaus tėvo požiūriu, negali būti traktuojama kaip būtina. Mums žinoma, kad pagal pasakas, išradusias absoliutą tėvą, jis gali panorėti įvairiausių formaliųjų sistemų – tai jo savavališkas sprendimas, nes galiausiai jo nevaržo jokios taisyklės ar ribos. Panašiai išreiškiama ir koncepcija, pagal kurią formalioji sritis pasirenkama savavališkai. Antra: formalioji sritis traktuojama kaip laike išsiskleidžiančios analizės objektas, ir bet kurią akimirką šią analizę galima nutraukti savavališku sprendimu. Šiuo požiūriu formalioji sritis svyruoja tarp būtinybės ir valios, tarp taisyklių ir pasirinkimo. Šio „neapibrėžtumo“ prasmė yra ta, kad galima savavališkai nuspręsti, ar formalioji sritis yra duota aprioriškai, ar ji yra tik subjekto darinys.

Moderniosios epochos apyaušryje esama daug ženklų, rodančių, kad vis labiau linkstama prie antrojo varianto. Gamtos kaip aukščiausiojo tėvo ediktu sukurto darinio, atitinkančio matematinius dėsnius, samprata yra pirmasis variantas. Jei ši samprata susiejama su įsitikinimu, kad netgi matematinę - formaliąją duotį lemia absoliuti valia, gauname akivaizdų rezultatą: metafizinės formaliosios sistemos turi būti konstruojamos. Jos pasirenkamos, nors negali būti laikomos atsitiktinėmis ta prasme, kokia atsitiktiniu laikomas transcendentinis pasaulis. Jų atsiradimas reikalauja unikalios intencijos, kuri pašaukia į būtį formalų konstravimą ir savavališką signifikaciją. Maža to, toje intencijoje turi glūdėti galimybė plėsti ir dauginti formalius darinius ir perskyras visai savavališkai ir netgi nepaisant sąvokų turinio. Vienas, vyraujantis, tokios intencijos variantas yra vadinamosios „mokslinės hipotezės“. Tariama, kad esamoji mokslinio tyrimo padėtis atsirėmė į problemą, kurios sprendimo negalima rasti ankstesnėse teorijose ir metoduose. Todėl reikalinga nauja hipotezė, kad iškilusi problema būtų apmąstyta ir išspręsta. Tokios hipotezės negalima kildinti iš tyrinėjamų duomenų, kadangi būtent jie sukelia problemą. Jos negalima išvesti iš teorinių ir metodologinių aiškinimų, kadangi jie irgi netinka. Todėl vienintelė išeitis yra galimybei palenktas intencinis darinys, nekopijuojantis jokių juslinio pasaulio duotų ir netgi ko nors, kas priklausytų mokslo pasauliui. Tai savavališkas darinys, vienas pasirinkimas iš daugelio, o sprendimas jį postuluoti remiasi prielaida, kad bus įmanoma išrasti technines priemones „patikrinti“ šią hipotezę, taigi pats „patikrinimas“ irgi turi būti sukonstruotas pagal tai, ko reikalauja ši hipotezė. Štai toji dviguba konstrukcija: galimybė ir jos techninis įgyvendinimas.

Ši trumpa aptartis paaiškina konstrukcinį intencionalumą, atskleidžiantį galios sandarą moderniojoje epochoje – ženklų lygmenyje. Pažymėkime štai ką: jei transcendentinės tikrovės homogeniškumo koncepcija gali būti išreikšta geometrinėmis struktūromis, atitinkančiomis

morfologinį ir jusliškai pagaunamą pasaulį, perslinkis nuo geometrinių formų prie matematinių ir formaliųjų duočių pašalina bet kokią jusliškai pagaunamą matematizuotos geometrijos formų ir gyvojo pasaulio morfologinių darinių atitikimą. Todėl bet kokia teorija, tarianti esant reprezentatyvų atitikimą, ar pasaulio kopiją proto substancijoje, turi būti atmesta. Kiekybinių ir formaliųjų struktūrų simbolizmo neatitinka jokia intuityvi duotis jusliniame pasaulyje, išskyrus savavališkai pasirinktus garsus – fonemas ir žymes – grafemas. Bet šios žymės, būdamos juslinio pasaulio dalimi, niekuo nepanašios į teorinius-metodologinius konstruktus; jos yra visiškai savavališka juslinės išraiškos priemonė. Kad ir kaip sunku kurti teorinio-metodologinio „mąstymo“ kiekybinius – formaliuosius modelius, šis mąstymas iš principo negali realizuoti šių modelių ir juslinių formų pasaulio atitikimo.

Manipuliacijos matematiniais ir formaliaisiais simboliais – savavališkai pasirinktais jusliniais žymenimis – išsiskleidžia tiksliai ir tvarkingai: jos turi būti sutvarkytos nuosekliai ir kryptingai; jos turi vykti kaip ypatingai sukonstruota laikiškoji seka, viena po kitos, žinoma, nesivarginant filosofiškai apmąstyti laiko, kaip šitokios sekos sąlygos, ontologino statuso. Mes dar sugrįšime prie šios temos, skleidami pirmosios filosofijos problematiką. Tuo tarpu juslinė intuicija, sudaranti tokių simbolinių procesų morfologinį pamatą, sukelia „progresijos“ nuo pradžios taško iki pabaigos nuojautą. Pabaigos problema neturi būti traktuojama baigtine prasme: formaliosios procedūros atviros neapibrėžtam progresavimui ir begalinei artikuliacijai. Vadinasi, tai, kas laikoma pabaiga, kyla iš sprendimo sustabdyti teorinių-metodologinių konstruktų formaliąją artikuliaciją. Kaip pažymėta, kiekybiniai ir formalieji procesai gali būti tęsiami be galo; kiekvieno jų nutraukimas yra savavališkas.

Vartojant fenomenologijos terminus galima pasakyti, kad pereinant nuo morfologinio gyvojo pasaulio, duoto juslinei pagavai, prie formalistinio simbolizmo, išreiškiamo savavališkai pasirinktų žymenų serija, atsiranda tam tikra „stoka“. Intencionali orientacija į juslinį pasaulį, pagaunanti gyvojo daiktų ir įvykių pasaulio morfologinę sandarą, gali būti pavadinta vertikalia arba tiesiogine ta prasme, kad ji skleidžiasi pavienių daiktų pavidalų ir formų ribose. Vertikalojo intencionalumo išsaugojimas reikalauja tiesiogiai pagaunamų daiktų formų prezencijos ir tęsties, o būtent tos formos klasikinėje filosofijoje buvo traktuojamos kaip esmingoji daikto būties sąlyga. Šitokia vertikali intuicija gali būti skleidžiama horizontaliai, tiesiogine jusline daikto savybių ir veiksmų pagava. Tokia sklaida gali būti pratęsta kalba kaip horizontalių duočių, sudarytų iš gramatiškai struktūrinamų žymenų ir garsų, slinktimi. Taigi morfologinė pavienio daikto pagava gali atverti variacijas, leidžiančias pasiekti esminę konfigūraciją, mums leidžiančią atpažinti daugybę tos pačios rūšies daiktų: tai žuvis, tai kiaušinis, o tai – žmogus. Tuo pat metu mes galime pagauti tam tikro daikto variacijas ir surasti morfologinius panašumus, leidžiančius pagauti

geometrinius pavidalus ir jų esminius skirtumus: pagautos morfologinės variacijos gali tapti atitinkamų esminių geometrinių pavidalų pavyzdžiais: tai apskritimas, tai ovalas, tai trikampis, etc. Kiekvienas morfologinis variantas gali reprezentuoti, t.y. jis gali tapti jusliškai panašus į esminę struktūrą, palaikomą vertikaliojo intencionalumo. Tačiau matematinių-formaliųjų struktūrų konstituavimas jau nebereikalauja nurodyti objekto, pagaunamo vertikaliuoju intencionalumu. Jis nusimeta morfologines grandines, atsipalaiduoja nuo vertikaliojo intencionalumo ir gali būti artikuliuojamas, remiantis jo paties formaliosiomis procedūromis. Tai reiškia, jis gali „progresuoti“ viena kryptimi, t.y. horizontaliai, kaip intensyvėjančių analitinių diferenciacijų ar begalinės funkcijų kartotės procesas.

Šio horizontaliojo proceso savitumą nulemia tas faktas, kad artikuliacijos, diferenciacijos ir analizės kriterijai glūdi pačiuose formaliuosiuose diskursuose. Tai visai gerai, kadangi patiriamo pasaulio, tiesiogiai duotų daiktų morfologinių struktūrų kriterijai nebėra signifikuojami formaliųjų procesų. Galiausiai tai, ko reikalauja formalusis procesas yra tik jo paties lemiamą išraiškos priemonių atranka. Formalioji duotis vis dar gali būti traktuojama kaip „būtina“, o pasirinktos išreiškiamosios medžiagos žymuo ar, dėl tos priežasties, bet koks patiriamo pasaulio daiktas gali būti traktuojamas kaip atsitiktinis (nors pasižymintis anksčiau minėta dviprasmybe). Tačiau tai, kas varo visą šį procesą, yra galimybė vis labiau formalizuoti teiginius, kol pagaliau atsiranda formaliosios sistemos, kurios gali būti išskaidytos į formaliąsias posistemas ir pavienes „mokslines disciplinas“. Štai mes ir turime fiziką, makro- ir mikrofiziką, fizikinę chemiją, biologiją, evoliucinę biologiją, cheminę biologiją, genetinę biologiją, psichologiją, psichogenetiką, mechaninę genetiką, socialinę genetiką, elgesio chemiją, mikrochemiją ir t.t., ir kiekviena disciplina gali apibrėžti savo formaliąją sritį ir priversti atsirasti įvykius, sukurdamą reikalingas sąlygas. Nepaisant gyvojo pasaulio morfologinės sandaros, šis procesas pretenduoja sau palenkti visas pasaulio sritis ne juslinio turinio pagrindu, bet remdamasis formaliais žymenimis ir formaliomis perskyromis. Formaliosios sistemos gali būti vadinamos „formaliaisiais diskursais“, atsirandančiais iš formaliosios „linqua universalis“, iš kurios galima dedukuoti bet ką. Tačiau nežiūrint Lyotardo entuziastingo postmoderniojo lozungo, skelbiančio, kad „vyraujančio diskurso“ nesama, moderniosios teorijos prieina išvadą, kad viena universali kalba neįmanoma. Ar mes turėtume galvoje Kanto antinomijas, parodančias, kad bet kokia pretenzija į totalumą, atvestų prie prieštaravimo, ar Russello tezę, kad kategorija, kuria mes apibrėžiame kitas kategorijas, negali būti priskirta tų kategorijų klasei, ar Godelio teoremą, pagal kurią bet kokia užbaigta sistema prieštaringa, visur matome pasireiškiantį norą linqua universalis suskaidyti į daugybę diskursų. Kitaip tariant, moderniuoju požiūriu, egzistuoja neišvengiamas multidiskursyvumas, o įvykiai apibūdinami įvairiai, tačiau realizuojami technologiškai.

Atsitiktinumas

Šitaip anksčiau aptarta transcendentinio pasaulio problematika pasirodo nauju pavidalu. Formaliųjų sistemų požiūriu, jų išstumtas morfologinis gyvasis pasaulis nėra akivaizdžiai būtinas. Štai empiristai, laikydamiesi šios moderniosios nuostatos, taria, kad visi faktai yra atsitiktiniai, Visokeriopa kokybinė patirtis yra subjektyvi, ir geriausia, ką galima padaryti – tai griebtis matematinių statistinių galimybių: tiek ir tiek žmonių iš šimto sako, kad jie mėgsta kopūstus, o štai tiek ir tiek sako, kad nuo kopūstų jiems bloga; ši muzika yra puiki, kadangi 80 procentų suaugusiųjų jos klausosi; vidutinė Vokietijos šeima sudaryta iš 1,8 vaikų. Tuo tarpu, postuluotas homogeniškas pasaulis, transcenduodamas bet kokią juslinę ir intuityvią pagavą, neduotas taip, kad jo būtinybė būtų akivaizdi. Tai reiškia, kad jį irgi reikia laikyti atsitiktiniu. Būdamas nepagaunamas, jis turi būti postuluotas atsižvelgiant į formalistines definicijas ir procedūras, kurių būtinumas kyla iš kažkur kitur dvejopa prasme. Pirma, šis būtinumas kyla iš formaliųjų artikuliacijų, apimančių teorinę-metodologinę sritį, kaip tariama, susijusių su postuluotąja transcendentine tikrove; (2) iš pirminio kūrimo veiksmo, padaryto dangaus viešpats, kuris, pagal Galileo, sukūrė pasaulį taip, kad jis atitiktų metafizinę, ar - moderniąją retoriką – teorinę-metodologinę struktūrą. Žmogaus išrastas matematinis diskursas sutampa su diskursu, pasirinktu pasaulio dangiškojo kūrėjo. Pagal Galilėjų, jei mes žinome vieną teisingą matematinį teiginį, tada mūsų žinojimas sutampa su visų daiktų kūrėjo žinojimu.

Tokia yra ta simbolinė atrama, įtvirtinanti transcendentinės tikrovės būtinumą ir garantuojanti tai, kad mūsų teorinės-metodologinės formos duoda tikslų sukurtosios tikrovės aprašą. Štai iš kur kyla Galilėjaus hosana mūsų didybei: esame tokie didingi, kad turime net pavydėti sau patiems. Panašiu simboliu moraliu naudojasi Descartesas, siekdamas užtikrinti objektyvių reiškinių būtinumą. Šis atkaklus siekis užsitikrinti simbolinį tikrumo užnugarį, grindžiantį transcendentinėje tikrovėje vykstančių procesų būtinumą, nurodo į pamatinę implikaciją: „palikta“ sau tokia tikrovė yra atsitiktinė ir lieka atsitiktinė, jei jos būtinumo neužtikrina Vidurio Rytų dangiškojo tėvo parama. Todėl absoliutaus geometro prielaida yra ne bandymas įsiteikti bažnytininkams, o simbolinė pastanga įteisinti sukonstruotos tikrovės būtinumą (kuri, priešingu atveju, liktų atsitiktinė) ir, atitinkamai, tariamai objektyvios teorijos ir metodo būtinumą.

Dabar reikėtų prisiminti pirminę galios sampratą ir, visų pirma, žodinę ar diskursyvinę galią kurti visus daiktus. Tokia galia pirmą kartą pasirodo imperinių autokratų ir pasaulio kūrėjų ediktų pavidalu. Autokrato valia yra dieviška; ji išreiškiama dieviškąja karalių teise, pasaulietinės ir sakralinės padėties tapatumu, kai imperatorius kartu yra bažnyčios galva; imperine popiežių,

viešpataujančių rabinų, absoliutistinių kalifų, kartu turinčių imamo valdžią teokratinėse imperijose padėti, o galiausiai lozungu, skelbiančiu, kad visatos dėsniai kyla iš jos kūrėjo valios. Akivaizdu, kad paskutinis tokios diskursyvinės galios avataras yra techninė-pragmatinė autokratija. Pasaulis, visi aplinkoje išsiskiriantys daiktai, nėra natūralūs, jie neturi savojo logo; ne, jie yra produktai, pagaminti kažkokio aukštesniojo „proto“. Gamta savaime neturi būtinumo. Štai kaip tas pats galios sindromas vėl iškyla moderniojo metafizinio edikto pavidalu: dangiškasis patriarchas dabar kalba matematinės geometrijos diskursu, pagal kurį pagamintas pasaulis; mokslo šamanas kalba tąja pačia „lingua universalis“ bei jos subdiskursais, tampančiais savarankiškais disciplinomis, o aplinka yra transformuojama pagal šios kalbos diktatą. Kaip sakyta, ši metafizinė kalba kaip matematika, kaip formalistiškai sukurta teorija ir kaip metodas, yra techninė aprioriškai ir sukurta tam, kad būtų įmanoma pasaulį perdirbti taip, kad jis atitiktų žmogaus valią. Šitaip „dieviškumas“ ir žmogiškumas susitapatina, o metafizinis (matematinis) diskursas pasirenkamas ir išrandamas kaip techninė priemonė kurti ir valdyti pasaulį: diskurso magija pasirodo užsidėjusi garbingą mokslo kaukę.

Tikriausiai nėra reikalo net minėti šūkavimą apie tai, kad mokslas neutralus vertybiniu požiūriu. Šitokia pretenzija turi prasmę tik kaip puošmena, kurios tikslas – dovanoti mokslui nekalto mergelės išvaizdą ir šitaip duoti galimybę moderniesiems – bet visų pirma dabartiniams – „filosofams“ tiesos monopolį atiduoti mokslui, t.y. būti mokslo „tiesų“ tarnaitėmis. Tačiau fundamentalesniu požiūriu savavališkai sukonstruotų teorijų ir metodų metafizinė sandara rodo į kitokią konfigūraciją: tai, kad pirmenybė teikiama ne tiesioginei juslinei pagavai, o metafiziniam metodui, jau yra vertinimas ir, kaip jau žinome, instrumentinio proto ir jį atitinkančios techninės metafizikos – matematikos, - pirmenybės pripažinimas. Vertinimas neišvengiamai glūdi galimybės nuostatoje, kuria remiantis galima konstruoti įvairiausias matematines teorijas ir metodus, ir nė vienas iš jų nurodo ne į kažką, kas nesutaptų su tuo metodu, o į nieką. Todėl vieno, o ne kito metodo pasirinkimą lemia jo vertė, savo ruožtu, nulemta tame metode glūdinčios galimybės jį panaudoti instrumentiniam konstravimui. Neįmanoma išvengti verčių kalbos, svyruojančios tarp nelygstamos mokslo vertės ir nelygstamos kasdienės aplinkos vertės. Žėrinčiose parduotuvių alėjose pardavinėjama tik vertė ir niekas kita: pardavinėjamos senos ir naujos vertės, nusidėvėję ir pagerintos vertės, šeimos ir kultūros vertės, religinės ir pasaulietinės vertės, moralinės ir politinės vertės. Tiesiog nebeįmanoma mūsų pasaulyje surasti ramybės salą, kuri nebūtų pažymėta vertės etikete. Štai net metafiziniai simboliai, inkrustuoti dangiškojo tėvo vaizdinyje, irgi yra vertė, kadangi toks vaizdinys teikia mums paguodą: visatą laiko „dievulio“ rankos.

Jei iš moderniosios pasaulio sampratos pašalintume tokį metafizinį simbolizmą, liktų tik atsitiktinė tikrovė ir, pirmiausia, grynai subjektyvūs fenomenai. Bet koks būtinumas turi ateiti iš kažko kito – iš dieviškojo tėvo-kūrėjo vaizdinio ir žmoniškosios metafizikos t.y. teorinės

metodologijos tapatumo. Tuo pat metu atsitiktinumas išstumia esmingumą, t.y. galimybę vertikalojo intencionalumo horizonte pagauti kažką, kas pastovu, kas pasižymi būtinumo bruožais, pasiekiamais jusline pagava, arba, indukcijos atveju, tai, kas esminga ir kas pasižymi universalia galvosena ontologijos srityje. Esmingumo (graikiškosios nuostatos, pagal kurią tai, kas tikroviška, yra esminga) pašalinimas įtvirtina tokį požiūrį į tikrovę, kuris remiasi orientacija į galimybes. Tai reiškia: kadangi tai, kas yra, nepagaunama jusliškai, ir kadangi tokia būtis duota kaip transcendentinė tikrovė, joje nesama jokio būtinumo, todėl ją galima pagauti ir traktuoti orientuojantis į teorines-metodologines formalias galimybes. Kaip tik šitaip atsiranda „būtinumas“, transcendentinę tikrovę leidžiantis traktuoti pagal tai, kas ji *gali* būti. Prieš gilinantis į šią moderniojo mąstymo logiką, patartina apžvelgti tarpinį veiksnį, atsiskleidžiantį aptarinėjamoje metafizikoje ir ontologijoje.

Galia

Kaip buvo sakyta, galios problematika išsiskleidžia ilgame kelyje, prasidedančiame Tolimuosiuose Rytuose, pasiekiančiame moderniosios epochos politinį mąstymą ir net postmoderniąją semiotiką, pagal kurią galios neįmanoma kur nors lokalizuoti, nors ji skleidžiasi visur – diskurso pavidalu. Tokia prielaida tikėtina, tačiau nepakankamai pagrįsta. Dabar reikia parodyti, kaip turime suvokti galią ir kodėl jos negalime lokalizuoti. Prisiminkime ankstesnius apmąstymus ir jų pamatinę struktūrą: gyvasis, jusliškai pagaunamų įvykių ir daiktų pasaulis mokslinio skepsio yra įskliaudžiamas; įteigta transcendentinė ir homogeniška tikrovė nepasiekiamą jusliškai. Teorinių-metodologinių formulių struktūros neturi juslinio atitikmens, t.y. neišsąsknių vertikaliai, daiktų pasaulyje. Jie gali būti artikuluojami horizontaliai, serijomis, linijine progresija, pagal jiems patiems būdingą vidinę logiką. Homogeniška transcendentinė tikrovė yra atsitiktinė, todėl gali būti apibrėžiama galimybiškai. Ryšys tarp moderniosios metafizikos ir atomistinės ontologijos yra savavališkas ir reikalauja ypatingo intencionalumo, nenulemta jokio realaus būtinumo, dėsno, natūralaus poreikio, impulso, priežasčių kekės, ar mechaninių aiškinimų, pavyzdžiui, stimulo-atsako, pasirodančio fiziologų, psichologų, biologų ir kitokių techninių ekspertų retorikoje. Čia privalome mąstyti aiškiai. Bet kokioje metafizinės srities analizėje, pavyzdžiui, moderniojoje matematikoje neglūdi „poreikis“ būti susietai su kuo nors, kas nėra ji pati. $2 + 2 = 4$ nesukelia jokio veiksmo, pavyzdžiui, pinigų investavimo (galimas daiktas, socialinis reikalavimas kaupti turtą gali būti motyvas, bet ne priežastis). Savo ruožtu, niekaip nepasiekiamą atomistinė tikrovė negali priversti mūsų ką nors daryti tol, kol mes neinvestuojame į ją kokių nors

paslaptinių troškimų ir verčių, pavyzdžiui, keisto genetikų išradimo, pagal kurį žmogaus genai geidžia daugintis ir išlikti – toks žemiškosios amžinybės variantas. Apie tai kalbėsime vėliau.

Ryšio tarp tokios metafizikos ir ontologijos savavališkumas pasirodo įvairiais pavidalais: „teorijos“ taikymu „praktikoje“, sentimentaliu seiliojimusi apie tai, kad bet kokio mokslo tikslas yra pertvarkyti aplinką pagal žmogaus planus, humanistinėmis pastangomis „humanizuoti“ gamtą ir „žmogiškąjį gyvį“, tobulinti gamtą, remiantis nuostatomis, pagal kurias kažkas yra gera tik todėl, kad mes sakome, kad tai gera, nes atitinka mūsų imperatyvus ir t.t. Iš principo intencionalus ryšys tarp formaliai sukonstruotos srities ir postuluotos tikrovės neparemtas niekuo, o be to, jis nesiremia nei koku nors priesaku, nei gyvojo pasaulio kokybine struktūra. Nors Habermasas, aptardamas šią problemą, griebėsi tam tikro tezės „žmogus yra visų daiktų matas“ varianto, tardamas, kad modernieji aprioriniai konstruktai gali būti susieti su regimuoju pasauliu tik dėl intereso, mes negalime „intereso“ laikyti priežastimi, kadangi interesai irgi gali būti sukurti modernųjų technologijų. Neturime nepaisyti ir prancūzų mąstytojų: galiausiai jie irgi išrado „aiškinimą“, kodėl aukštoji metafizika veiksminga: geismai sieja viską. Žmonės yra judrūs geismų paketai, o kiekvienas geismas veržiasi prie kitų geismų. Žinoma, prancūzų mąstytojai užmiršta savo pamatinę tezę – tipiška postmoderni ir dekonstrukcinė: pasaulis yra diskurso konstruktas ir kiekvienas konstruktas nulemia savo paties „tikrovę“. Konstruktai yra savavališki ir negali būti išvesti iš jokios ontologijos, kadangi pastaroji yra tik dar vienas diskursas. Šitaip manydami, mes privalome tarti, kad tezė, pagal kurią žmogus yra geismų paketas, ar net geismų agregatas, irgi yra savavališkai išrastas diskursas, nenurodantis į jokių realių geismus, kuriuos tas diskursas turėtų atskleisti. Štai kodėl mums lieka savavališkas formalių komponentų rinkinys, turintis paaiškinti galimą juslinio ir homogeniško kvantifikuoto pasaulio jungtį: belieka pasirinkti tik vieną aiškinimą – formaliai sukonstruotų metodų primetimą neregimai tikrovei.

Nors toks aiškinimas gali pasirodyti esąs akivaizdus, reikia atkreipti dėmesį į nepastebėtą tokios jungties detalę: konkrečią veiklą. Formaliosios struktūros, niekaip nepanašios į ką nors, kas pagaunama jausliškai, negali būti susietos su jokia jusline duotimi; šitaip, pašalinus jauslumą, minėtoji jungtis reikalauja aktyvaus įsikišimo ir postuluoto homogeniško pasaulio konstravimo pagal formaliuosius reikalavimus. Šia prasme formalieji reikalavimai apima į galimybę orientuotus įrenginius, spiriančius konstruoti tikrovę pagal metafizinius, formaliuosius reikalavimus. Aplinkos kontrolės „intencija“, kad ir kokia ji būtų, nėra kokiam nors Baconui, Descartesui, Galilėjui, Buffonui, kapitalistams ar marksistams būdingas galios siekis; ne, tai yra savavališkumo galimybės sąlygų, siejančių teoriją ir tikrovę, kūrimas, valia, norinti to, ko visai nenori gamtos pasaulis. Kaip pažymėta, savavališkumas yra būdas, kuriuo valia išskleidžia savo netrikdomą likimą. Galios kaip savivalės žaismas gali nebūti toks, koks, kaip paprastai manoma,

yra, tariant, kad tik galia reiškiasi prievartinių apribojimų pavidalais, pavyzdžiui, tradicinėmis diskurso praktikomis, dievo grasinimais ar kariniu smurtu. Tiesą sakant, tokią sampratą galima net išplėsti, tariant, kad klasikinės žmogaus prigimties ir esmės – ir netgi visumos esmės – koncepcijos tą prigimtį palenkėdavo galiai, ribų, apribojimų ir įsakymų pavidalu; tačiau, kaip matysime, tokie apribojimai nebuvo laikomi išoriškais, ir glūdėdavo pačioje būtyje, jos neprievartaudami. Galima tarti, kad, pagal tokią sampratą, esama nuolatinių, ar bent jau kažkiek pastovių rėmų, apribojančių savavališką veiklą ir draudžiančių pažeidimus, ir tie rėmai yra racionalūs iš vidaus. Tuo tarpu savivalė skatina galią be „proto“, ar, geriausiu atveju, ją kildina iš kokio nors susigalvoto psichologinio kaprizo, pažadinto, skatinamo ir maitinamo grynojo formalizmo „neribotų galimybių“, nusėdančių medžiaginių konstruktų pavidalu.

Tarp teorijos ir „tikrovės“ atsirandantis intencionalumas svyruoja tarp dviejų galimybiškų struktūrų: formaliosios galimybės, manipuliuojančios grynaisiais, savavališkai pasirinktais ženklais, pasiekia tokį tašką, kai irgi savavališkai sukonstruoti, o todėl ir savavališkai rekonstruojami procesai, virsta visiškai tuščiais simboliais, neturinčiais jokios betarpiško atitikmens ir nerealizuojamais jusliškai pagaunamų daiktų pasaulyje. Šios formaliai sukonstruotos galimybės kartu suponuoja galimybę konstruoti transcendentinę tikrovę ir ją realizuoti jusliškai žmogui įsiveržiant į gyvojo pasaulio procesus ir, suniekinus duotas šio pasaulio juslines morfologijas, formuoti tariamai pamatinę homogenišką medžiagą pagal formaliąsias konfigūracijas. Iš tokio konstravimo kaip iš pradmens, iškyla du dalykai: vertės ir gyvenimo darbinė teorija – homo laborans pirmumas, ir technologija, lemianti tai, kad atsiranda politinės technokratijos, žadančios pertvarkyti „aplinką“ ir „žmogų“ utopinėje valstybėje, grindžiamoje teoriniais-metodologiniais reikalavimais: utopiniame pasaulyje, pagamintame technokratų ir valdomame biurokratų. Kai kurie mokslininkai teigia, kad modernusis pasaulis turi dvi „intencionalines“ istorijas: pirmoji – visiškai betvarkis, visiškai autonomiškų individų pasaulis; antroji – visiškas pasaulio pertvarkymas pagal mūsų pačių išrastas formaliąsias struktūras. Tačiau bet kuriuo atveju iš anksto pripažįstamas savavališkumas, o tarp formaliosios ir transcendentinės srities svyruojantis intencionalumas laikomas lemtingiausiu arbitru. Net dabar mes nežinome, koks gi yra tas intencionalumas, nors jau bandėme užsiminti, kad jo prielaida yra galia, o galiausiai – nutylėta valios metafizika.

Šitoks intencionalumas nesutampa su kantiškąja autonomine valia ar su nietzschiskąja valia viešpatauti. Jo branduolys – galimybiškumas abiejuose – formaliajame ir medžiaginiame – lygmenyse. Toks galimybiškumas leidžia formaliai varijuoti ir diferencijuoti procesus į sistemas ir posistemas, kol tos posistemės gali tapti „specialiaisiais“ mokslais, apibrėžiančiais savo teritorijas ir veikiančiais aplinką pagal jiems būdingus formalius reikalavimus, vedančius prie vis labiau rafinuoto „pritaikymo“ ir formaliosios srities diegimo į medžiaginę sritį. Tai technologinis procesas.

Kaip sako Husserlis, technologizavimas steigia formalias operacijas, visiškai nepaisydamas gyvajame pasaulyje atsiveriančias gamtos prasmės ir tiesos, ar likdamas jai visiškai abejingas. Toks formalizmas, suporuotas su išankstine homogeniška ir neišskaidyta tikrove, pasireiškia dviem struktūriniais procesais tą pačią akimirką, kai tik įdiegiamas į gyvąjį pasaulį. Pirma: visiškai nepaisoma konkrečių prasmų ir jų horizontų, taip pat ir jų padarinių, todėl labai išauga atsitiktinumo tikimybė; antra: formalioji ir technologinė sritis atitraukiama nuo konkrečių intencionalumų, žmogų siejančių su gyvojo pasaulio morfologijomis. Šie du komponentai spiria sulyginti visus daiktus, nuo žmonių iki akmenų, esą neturinčius esminių skirtumų, todėl pasidaro įmanoma viską traktuoti atsieto formalizmo ir funkcinio materializmo požiūriu, o kokybiniais ir esminiais skirtumams likti visiškai abejingiems.

Sudėtingesnės formaliosios struktūros stumia prie vis detalesnių perskyrų. Šiuo požiūriu medžiaginė tikrovė gali būti vis labiau skaidoma ir konstruojama, orientuojantis į vis sudėtingesnes ir vis rafinuotesnes pasyvios medžiagos technines manipuliacijas ir kontrolę. Formaliųjų kompleksų ir skirtumų šakojimąsi atitinka medžiaginių procesų atsitiktinumo didėjimas, vedantis prie vis naujų galimų pasyvios medžiaginės gamtos konstrukcijų. Pasak Jonaso, kiekvienas išgrynintas ir sukurtas medžiaginis procesas atveria tolesnių formaliųjų gryninimų ir medžiaginių konstrukčių galimybes. Išsišakojanti formaliųjų sistemų ir jas atitinkančių medžiaginių procesų diferenciacija skatina disciplinų dauginimąsi, ir kiekviena tokia disciplina turi savo formaliąją struktūrą ir sugeba kurti atitinkamas medžiagines konstrukcijas. Kol šis procesas išsaugoja savo pamatinį formaliųjų ir materialinių abstrakcijų principą, jis „progresuoja“ ir įtraukia visus galimus „gamtinius“ ir kultūrinius faktus ir šitaip kuria formalistiškai išskaidytą pasaulį, kuriame pusiau nepriklausomos sritys reikalauja pusiau nepriklausomų funkcijų ir „darbo“. Visa, kas svarbu žmogaus gyvenime, priklauso nuo to, kaip formalieji konstruktai skaido žmogiškąją „medžiagą“: žmogus tampa biologine, socialine, chemine, fiziologine, psichologine, genetinė, veikiančiaja visuma, sudaryta iš įvairių „elgsenos“ tipų, kiekvienas iš kurių pusiau nepriklauso nuo kitų. Net neverta detaliai nagrinėti tokio akivaizdaus dalyko: šių perskyrų „galia“ apima ir socialinių funkcijų bei uždavinių atskirtis, ir šitaip atsiranda pusiau nepriklausomų „ekspertų“ grupių visuomenė. Tačiau tai, ką ekspertai daro savo srityje, nebūtinai susiję su kitomis sritimis. Todėl „tyrinėjimo“ rezultatai tam tikroje srityje gali būti pasiekti kariškio arba menininko. Pavienės srities ekspertai neturi jokio išorinio kriterijaus, tikrinančio intencionalumus, kurie sietų rezultatus, kaip galimybes kitoje srityje.

Tai reiškia, kad medžiaginės, t.y. techniškai pagamintos jėgos, gali būti pasirinktos savavališkai, kitų socialinių sričių atstovų, pavyzdžiui, politikų, siekiančių tas jėgas „pritaikyti“. Šakinė diferenciacija decentralizuoja atsakomybę, šitaip sustiprindama atsitiktinumą ir

savavališkumą, kuris vis labiau atsipalaiduoja nuo bet kokių suvaržymų. Kiekviena formalioji taisyklė ir kiekvienas medžiaginis rezultatas, turintis įgyvendinti formaliąją struktūrą, tampa visai savavališkas ir atveria galimybę plisti nesibaigiančioms formaliosioms ir materialiosioms kombinacijoms. Kiekviena sritis atpalaiduojama nuo konkretaus gyvojo pasaulio implikacijų, kiekvienas tampa „ekspertu“ savo srityje ir nejaučia poreikio saistytis kita sritimi; kiekvienas gali manyti, kad nesama tokio dalyko kaip bendras akivaizdumas, kadangi formaliosios sistemos ir jų pagrindu atsiradę medžiaginiai rezultatai yra tik atsitiktinės struktūros, neturinčios jokio būtinumo; jie yra tiek, kiek veikia, o veikdami tampa „tikrove“, šitaip didina galią ir „įrodo“ savo momentinę sėkmę. O štai dar vienas šio magiško proceso žingsnis. Imperatorių ir, pirmiausia, jų dievybių, žodžio magija bet ką gali paversti bet kuo. Ši „magija“ reiškiasi „stebuklais“, kai verbaliniai įtaigavimai, vadinami maldomis, paskatina „anapusines“ galybes pakeisti gamtos įvykių eigą, vieną daiktą paversti kitu; maldos gali pažadinti demonų galias, žmones paverčiančias vilkais arba galias, karalaičius paverčiančias gyvūnais. Tuo tarpu dabar modernieji šamanai gali daryti lygiai tą patį: juk viskas yra padaryta iš homogeniškos medžiagos, sudarytos iš tų pačių dalių. Bet kuri pasaulio dalis gali pakeisti bet kurią kitą dalį ir gali būti paversta bet kuo. Skystis gali tapti kietas kaip plienas, plastikas gali tapti širdimi, metalas pakeisti kaulą, smegenyse implantuotas kompiuterio čipas gali tapti intelektu, cheminė piliulė gali tapti meile. Jei širdis nusidėvi, galima duoti naują, dar geresnę. Kadangi žmonės sutampa su juos sudarančių medžiaginių dalių suma, kad ir koks sudėtingas būtų tokių dalių agregatas, kiekviena dalis gali būti pagaminta ir pakeisti pasenusią. Mes gaminame naujus, pagerintus žmones, o kartu „atnaujiname“ nusidėvėjusias dalis. Pažanga žada apsukti laiką (sustabdyti senėjimą ir mus atjauninti). Bet apie tai vėliau.

Nėra prasmės kalbėti apie „poreikius“, kadangi jie tiesiogiai priklauso nuo galimybiškumo erdvę vis plečiančių procedūrų ir kartu tampa ir poreikiais, ir jų tenkinimu. Jei ką galime padaryti, tai to ir norime, o jei ko nors norime, galime tai padaryti. Mes galime padaryti klonus, todėl norime jų; mes jų norime, nes galima juos padaryti. Tai reiškia, kad augančio atsitiktinumumo ir savavališkumo, kaip galios šaltinio, procesas sudaro autoreferentišką sritį. Nesama jokių „tiesos ieškojimo“ apribojimų. Galiausiai toks ieškojimas nubraukia skirtumą tarp pažinimo ir objekto. Net socialiniuose moksluose santykis tarp formaliųjų ir materialųjų procesų nulemtas „mokslo“, t.y. metodų ir medžiaginių tiesų gamybos savisklaidos. Todėl neįmanoma rasti jokių šio proceso nemokslinių kriterijų. Ir jokia sritis neturi saugiklių, ribojančių jos pačios savižinos ir praktikos formų dauginimąsi. Nesama fizinių priežasčių nustoti daryti vis daugiau fizikinių eksperimentų ir patobulinimų ir jokių ekonominių priežasčių stabdyti ekonominį „augimą“, jokių biologinių priežasčių stabdyti gyvybinių procesų perdarymą, orientuotą į naujas kombinatorikas, jokių gentinių priežasčių gaminti „patobulintus“ agurkus, ir t.t. Bet koks ribojimas būtų

traktuojamas kaip kėsinimasis į tyrinėjimo autonomiją. Bet koks mokslas, paskelbęs, kad jis jau užbaigtas, nustotų būti mokslu jau aptartame kontekste.

Nors šitoks žmogaus išaukštinimas ir gamtos nužeminimas yra viena iš gamtos perdarymo pagal žmoniškuosius projektus, sąlygų, jų nepakanka užtikrinti žmogaus autonomijai. Tikrai, jei žmogus privalo save perdaryti pagal savo projektus, gaminti visuomenę pagal jo paties primetamus dėsnius, jis vis dar palenktas gamtos pasaulio jėgoms. Todėl žmogus privalo duoti įstatymus pačiai gamtai. Tai įmanoma, jei į svetimybę nutolusi gamta yra formuojama pagal žmogaus projektus, perdaroma pagal žmoniškąsias sąvokas ir metodus. Todėl nedera kelti klausimo, kas yra gamta; reikia klausti, kaip ji veikia, ir kaip ją pažaboti tam, kad padidėtų žmogaus galia gamtos atžvilgiu. Šiame lygmenyje modernioji galios ontologija atrodo taip: (1) mes apskaičiuojame ir gaminame medžiagines sąlygas, o po to apskaičiuojame ir pasiekiame numatytus rezultatus. Pasiektus rezultatus galime naudoti kaip įrankį apskaičiuoti ir numatyti dar didesnius rezultatus, dar efektyvesnę galios kontrolę. Kiekvienas rezultatas tampa vis galingesne priemone pasiekti vis galingesnių rezultatų. Jei siekiame galios, pats šis procesas stiprina ir plečia galią, kontroliuojančią ir pavergiančią aplinką ir, žinoma, patį žmogų kaip šios aplinkos dalį. Juk jis irgi yra sudėtas iš medžiaginių dalių, kurias galima matuoti, apskaičiuoti; be to, jis sutampa su savąja gamybine jėga.

Pažanga

Vis augantis įvykių palenkimas žmogaus kontrolei, galios didinimas, turintis didinti šią kontrolę, ir yra tas šaltinis, iš kurio atsiranda pirminė modernioji pažangos samprata. Pažanga yra anksčiau minėtas apverčiamasis procesas: užuot apskaičiavę ir tvarkę medžiagines jėgas, turinčias duoti rezultatus, mes projektuojame ir apskaičiuojame norimus rezultatus ir šitaip apmetame medžiagines tokių rezultatų gavimo sąlygas. Bet juo daugiau mūsų projektuojamų rezultatų ir juo daugiau mūsų pagamintų šiems rezultatams būtinų medžiaginių sąlygų, juo daugiau laimime galios kurti dar daugiau sąlygų, leidžiančių pasiekti dar daugiau norimų rezultatų. Šiuo požiūriu pažanga sutampa su medžiaginio viešpatavimo gamtai remiantis technologija plėtra. Tai reiškia, kad pažanga yra ne didesnio žinojimo ar išminties kaupimas, o nuolatinis technologinių-medžiaginių priemonių įgyvendinti projektuojamus medžiaginius rezultatus kaupimas; gauti rezultatai irgi gali tapti technologinėmis priemonėmis ar medžiaginėmis jėgomis, leidžiančiomis pasiekti tolesnių rezultatų ir t.t. Kaip sako H.Jonas, modernusis žmogus yra įsitikinęs, kad kiekvienas technologinis prietaisas veda prie naujų technologinių atradimų ir prietaisų, ir taip iki begalybės. Kiekviena transformacija, t.y. kiekybiškai sutvarkytas medžiaginis procesas, kiekvienas

medžiagos technologinis pertvarkymas atveria daugiau galimybių ir didina galią, leidžiančią dar daugiau medžiagos perdirbti į norimus rezultatus. Maža to, medžiagos perdirbimas į naujas technologijas, savo ruožtu, skatina naujų technologijų ir atradimų poreikį. Jei technologinės priemonės įgalina medžiaginius atradimus, nauji atradimai skatina jų technologinį pritaikymą, turintį derintis prie mūsų poreikių ir taip ad infinitum. Jokia pasiekta technologinė pakopa nėra galutinė; kiekviena pakopa reikalauja naujų, patobulintų technologijų, naujų įsiveržimų į medžiaginę sritį, duodančių naujus rezultatus. Bet tai ir yra procesas, didinantis žmogaus galią kontroliuoti visus įvykius, juos perdirbti pagal žmogaus norus ir šitaip „išlaisvinti“ žmogų nuo „gamtinių“ nelaimių, nuo jo vidinės negalios liekanų. Štai kokia toji pažangos samprata: ji veda prie žmogaus nepriklausomybės nuo aplinkos didinimo, o kartu prie to, kad pats žmogus perdirbamas pagal tai, kuo jis turėtų būti. Šitaip žmogiškasis mąstymas, valia ir agresyvumas įsitvirtina Archimedo taške, iš kurio nustatinėjama, kokia turėtų būti gamta, ir iš kurio gamta yra valdoma. Šiuo požiūriu siekiama valdyti viską, kas gali būti pavadinta gamtine svetimybe.

Iš pamatinio intencionalumo, palaidai svyruojančio tarp teorinio-metodologinio ir homogeniško transcendentinio regiono, atsiranda papildomas nuolatinis veiksnys, vadinamas *pažanga*. Ji neturi regresuoti, neturi sustoti, o visos formaliosios sistemos ir visos gyvojo pasaulio transformacijos į skaitmeniškai perdirbtą pasaulį skatina ir palaiko šią nuolatinę struktūrą. Pažangai būdinga tai, kad joje nesama progresuojančio „subjekto“. Jos tikslas ir jos subjektas yra ji pati, todėl ji autoreferentiška. Pažanga sutampa su jos pačios likimu. Jei statome, pavyzdžiui, namą, turime tikslą, pasakantį, kada pasiekama statymo pa-žanga. Trumpai tariant, jei gyvename tikslais, pažangą galime suprasti kaip ribą, pasiekus tikslą. Bet jei keliame klausimą apie moderniosios pažangos sampratą „tikslą“, atsiduriame aklavietėje. Kaip jau buvo sakyta, galimus būsimus rezultatus keliame kaip tuščią tikslą, kurį turi užpildyti medžiaginiai rezultatai. Jei šis tikslas pasiektas, jis tampa priemone tolesniems galimiems tikslams, o kai pasiekiami ir jie, jie irgi tampa kitų tikslų priemonėmis ir taip be pabaigos. Lieka pažanga dėl pažangos – pažangos tikslas yra pažanga. Ji pati kuria vis rafinuotesnes savo formas, „tobulumus“ ir efektyvumus, žinoma, niekada nepasiekdama tobulumo. Joks pasiektas kūrinys nepaliekamas sau kaip galutinis tikslas, nebeturintis galimybės ir todėl nebetobulintinas. Šiuo požiūriu, semiotinė kalba galima pasakyti, kad signifikantas ir signifikatas yra viena ir tas pat. Tikslas ir jo nuolatinis siekimas nebesiskiria. Galima pasakyti, kad jis yra sui generis, kuriame „skleidžiasi“ žmogus. Sakoma, kad be užkulisinio pažangos konstrukto neegzistuantų evoliucijos vizija. Mes išrandame formalųjį konstruktą, kuris pačia savo metafizine esme yra techninis, o todėl šis konstruktas savo prasme sutampa su medžiaginiu produktu. Štai kaip mes vėl susiduriame su žodžių magija: mes kuriame atitinkamą diskursą, o šio diskurso retorika priverčia atsirasti daiktus. Moksliniai-technokratiniai šamanai

ištaria burtazodį ir atsiranda „pagerintas“ pasaulis. Žinoma, dabar mes žinome dar kai ką: visi „pagerinimai“, tarsi mostelėjus burtininko lazdele, naikina aplinką.

Su šitokia pažanga ir, kaip sakytą, kartu didėjančiu savavališkumu visų reiškinių atžvilgiu susijęs klausimas – permanentinė krizė. Iškart akivaizdu, kad atsiranda dispozicija tarp mokslu vadinamos posistemės ir visos likusios kultūros. Teorinių-metodologinių sistemų pastangos valdyti gamtą tampa eksponentinės. Įsidėmėkime štai ką: gali egzistuoti tik viena pažangos sritis, ir tai yra užkoduotas ir formalizuotas praktikų, technikų ar strategijų perdavimas. Kultūra gali stiprinti savo viešpatavimą ir kontrolę, didindama formaliąsias diferenciacijas ir fizinius įsiveržimus į aplinką, tačiau ji negali didinti to, ką gali duoti aplinka kaip visuma. Gamtoje nesama „pažangos“. Mes negalime didinti medžiaginių resursų; galime didinti tik jų panaudojimo efektyvumą. Tik šis efektyvumas gali progresuoti. O tai kaip tik ir lemia krizės atsiradimą: mokslai įeina į žmogaus gyvenimą tik kaip „naudojimo“ įrankiai, t.y. žmogaus funkcijas pertvarkydami pagal tuos priesakus, kurie primetami fiziniam pasauliui. Todėl kyla toks klausimas: ar tai yra žmogaus gyvenimo pažanga, ar savavališka manipuliacija žmogumi, o todėl žmogaus palenkimas savavališkumui ir žmogų pavergiančiai galiai.

Akivaizdu, kad naudojimas ir įsiveržimas glūdi moderniojo mokslo procesuose, reikalaujančiuose tokio intencionalumo, kuris gali susieti formaliąją ir materialiąją sritį. Tokiu atveju žmogus padaromas pavaldžiu tokiam savavališkumui, apimančiam ir jame glūdinčius veiksmus. Tai reiškia, kad žmogus irgi funkcionuoja šiame moderniajame intencionalume ir viską traktuoja – ar bent jau iš principo pasmerktas traktuoti – savavališkai, t.y. prievartiniu būdu. Savavališkumas yra „galia“, atverianti pirminę prievartos patirtį. Tačiau šios prievartos neįmanoma išvengti moderniosios teorijos, metodo ir jo „pritaikymo“ kontekste. Aptarinėdami galios ir pažangos atsiradimą moderniojoje tradicijoje, atradome metafizines sistemas diskursyvosios galios pavidalu. Šios diskusijos kontekste reikia padaryti išlygą: ne diskurso ribos realizuoja galias – juk graikai mokėjo diskurso „šokio“, pasižyminčio puikia forma – o savavališkumas, reikalaujantis metodo ir medžiaginio pasaulio homogeniškumo, iš kurio kyla tai, kad nepaisoma ne tik kokybiškai suvokiamų objektų ribų, bet ir kiekvieno individo unikalumo. Savavališkas ribų pažeidimas – štai kas palaiko moderniąją galią. Šis dalykas gali padėti mums suprasti politinę retoriką ir jos galią pertvarkyti, o taip pat išsamiau suprasti diskurso galios pagrindą.

Kad būtų galima „patikrinti“ reflektvyviai sukurtus metodus, kiekybinius apskaičiavimus, medžiaginiai procesai turi būti „sutvarkyti“ pagal tuos apskaičiavimus. Tai reiškia, kad fizinis, kūniškas žmogaus procesas turi tapti tokio tvarkymo priemone. Bet tokiu atveju žmogaus fizinė veikla gali tapti dalimi tų apskaičiuotų medžiaginių sąlygų, kurios duoda kauzaliai numatytus rezultatus. Šiame procese unikalų tai, kad jis duoda galimybę ne tik apskaičiuoti

medžiagines sąlygas, taip pat ir žmogaus kūniškąją veiklą, ir iš minėtų sąlygų kylančius medžiaginius rezultatus, bet ir priešingai, jis duoda galimybę apskaičiuoti medžiaginius rezultatus ir sukurti medžiagines sąlygas, leidžiančias pasiekti tų rezultatų. „Natūralioji“ aplinka tiesiogiai neduoda tokių sąlygų; ne, jos kuriamos, orientuojantis į projektuojamą galimą rezultatą. Šis projektuojamas rezultatas reikalauja kitos funkcijos – valios. Tarus, kad mes galime refleksija gaminti diskursus, apibrėžiančius „tikrovę“ ir realizuoti tuos diskursus, remdamiesi žmogaus fizine veikla, „pritaikomų“ diskursų, įsiveržiančių į medžiaginį pasaulį, atranka reikalauja valios judesio. Nors mes sakėme, kad intencionalumas, svyruojantis tarp metafizinio formaliojo regiono ir moderniojo ontologinio atomizmo, paprasčiausiai savavališkas, modernusis mąstymas būtent valią laiko svarbiausiu veikėju, turinčiu konstruoti žmogaus pasaulį. Moderniajame technologiniame mąstyme valia reikalinga ne kaip funkcija, kuria remiantis pasirenkama viena ar kita „tikrovė“, o kaip pamatinė duotis, turinti (1) projektuoti norimus rezultatus, (2) atrinkti tinkamus skaičiavimus, turinčius duoti reikiamą rezultatą ir (3) atrinkti „medžiagas“ ir jų skaičiavimą, turintį duoti rezultatą ir pagaliau (4) atrinkti žmogaus psichinės veiklos, kaip medžiaginių sąlygų sudedamosios dalies, kryptį, realizuojančią projektuojamus rezultatus. Jei iš pradžių refleksijos įsteigta kiekybinė metafizika sukuria pagrindą, leidžiantį apskaičiuoti medžiaginių įrenginių realias galimybes gauti iš anksto apskaičiuotus fizinius rezultatus, tai dabar valia, žmogiškasis pasirinkimas sukuria pagrindą, leidžiantį apskaičiuoti iš anksto projektuotus, tačiau neegzistuojančius medžiaginius rezultatus ir medžiagines sąlygas, reikalingas šiems rezultatams pasiekti. Tai kitas anksčiau aptartas instrumentinio proto sandaros pavidalas: šis protas visatą supranta kaip sąlygas – kaip rezultatus, ar kaip galimus rezultatus ir kaip galimas sąlygas.

Šion konfigūracijon įjungiami ir žmoniškieji procesai, ir žmogaus veikla – sąlygos, reikalingos pasiekti rezultatui, ir rezultatai, sąlygojantys pačias sąlygas. Sąlygų–rezultatų ir rezultatų–sąlygų žargonas moderniuosiuose moksluose ir humanistikoje yra pati populiariausia metafora. Sociologija, ekonomika, psichologija ir t.t. skelbia, kad žmogus yra socialinių, ekonominių, biologinių, genetinių, cheminių ar dar kokios nors išrastos disciplinos, pavyzdžiui, psichologijos, ir jos nustatomų sąlygų „produktas“. Jei apskaičiuotume ir sukurtume tam tikras sąlygas, galėtume kiekybiškai numatyti iš tų sąlygų kylantį žmogaus elgesį. Bet ir atvirkščiai, galima projektuoti „norimą“ žmogaus elgesį ar net žmogaus „struktūrą“ ir sudaryti tinkamas sąlygas, leidžiančias pasiekti projektuojamą rezultatą. Kadangi autonominės valios perteklius gali būti apskaičiuotas, lygiai taip pat gali būti nuspėti (moderno konfigūracijoje) žmogaus savipratos rezultatai. Autonomija ir yra ne kas kita kaip besąlygiškas, nepriežastinis, neredukuojamas sugebėjimas kurti įstatymus, taisykles, metafizines sistemas, ideologijas ir gyventi sutinkamai su šiais kūriniais. Tokio stiliaus gyvenimas laikomas laisvu, kadangi gerbiami šie autonomiški

kūriniai. Viešųjų taisyklių, tvarkančių bendrą gyvenimą, lygmenyje, tokia autonomija materialiai bejėgė; mes paprasčiausiai priimame tokius įstatymus ir šitaip prisiimame atsakomybę už juos, o mūsiškė autonomija yra ir šios laisvės šaltinis, ir padarinys. Tačiau tokia autonomija, leidžianti tapti metafizinės teorijos ir aplinką bei žmogų transformuojančio metodo kūrėju, o sykiu tokios transformacijos medžiaga, lemia tai, kad žmogus palenkiamas medžiaginėms jėgoms, medžiaginiams produktams, techniniams išradimams, pavergiantiems žmogų ir reikalaujantiems, kad žmogus paklustų jo paties išrastoms taisyklėms ir medžiaginėms galybėms. Nors daugelis teorijų pripažįsta šitokią situaciją – pavyzdžiui, biheviorizmas, marksizmas, įvairios ekonomistinės mokyklos – šį pripažinimą jos paverčia deterministine ontologija, pagal kurią žmogaus elgsena, žmogaus mąstymas, ar net pati žmogaus morfologija yra „medžiaginių sąlygų“ padarinys. Neapsigaukime: tokios teorijos nenugrimzdo į istorinę praeitį; jos sudaro visų šiandieninių techninių disciplinų šerdį. Trumpai tariant, tai, kas buvo laikoma žmogaus „išlaisvinimu“ nuo gamtos ir nuo gamtinio, ir, tiesą sakant, esmingojo humanizmo, atidengė savo tikrąjį veidą ir pavertė žmogų vergu, savojo „genijaus“ įrankiu. Mes ryžomės beprotiškai ir bekryptei kelionei, o dabar nebežinome, kur nukeliavome. Pasak vienos Rytų patarlės, jei užsėdai ant tigro, jau nebenulipsi. Mes dar aptarinėsime šitokią „įvykių eigą“, gvildendami galutines „priežastis“, lėmusias žmogaus fragmentavimą ir jo atkūrimą iš naujų, tobulesnių dalių.

Kartu su valia, kaip projektuojančia ir atrenkamąja veikla ir koncepcija, pagal kurią pasaulis suprantamas tik tiek, kiek „perdirbamas“ pagal mūsų apskaičiavimus ir fizinę veiklą, atsiranda „gamybos“ paradigma, pagal kurią visa kas yra, yra gaminys, todėl žmonės kaip asmenys sutampa su gamybos procesu ir yra tik homo laborans, gamintojai ir gaminiai. Tačiau šitokio gamybos proceso, formavimo ir formanto, prielaida, diskredituoja esmės, kokybinių perskyrų, vaizdinį, todėl viską palenkia „gamybos“ ir darymo koncepcijai. Gamtos nutolimas į svetimybę ir lemia tai, kad pradedama manyti, jog žmogus neturi nei „esmės“, nei „prigimties“. Galime padaryti iš savęs ką tik norime pagal mūsų pačių pasidarytus metodus, ir, atitinkamai, pagal mūsų projektuojamas ir mūsų įgyvendinamas galimybes.

Esmingas žmogaus tikrovės sunaikinimas pasirodo jau ankstyvajame Renesanse. Dar Pico della Mirandola, „iš naujo perskaitydamas“ Biblijoje pasakojamą istoriją apie žmogaus sukūrimą, ypač pabrėžia žmogaus „savikūrą“ ar savidarą; būtent šis sugebėjimas žmogų padaro „magnum miraculum“. Pasak Pico, kai pasaulis jau buvo sukurtas, kai kūrinio matricos bei formos buvo visiškai išnaudotos, Viešpats nusprendė sukurti „naująjį sūnų“. Kadangi nebebuvo matricų ir formų, nebeliko ir matricos, pagal kurią būtų galima kurti žmogų. Maža to, kadangi pasaulis jau buvo užbaigtas ir pilnatviškas, žmogui nebeliko „natūralios“ vietos kosmoso sąrangoje. Todėl žmogus nebeturi nei mato, ar matricos savo viduje, nei natūralios vietos išorėje. Todėl žmogus pats

turi nusistatyti savo matą, matricą, formą: pagal tai, kuo jis norėtų būti. Pagal Pico „testamentą“ žmogus gali tapti tuo, kuo tik nori save pagaminti. Štai taip mes priartėjame prie valios metafizikos pagrindo.

Neturėdamas jokio mato, jokios esmės, dovanotos dangaus ar žemės, ar kokios nors prigimtinės formos, žmogus pats privalo sukurti savo matus ir jų laikytis. Neapsirikime: jeigu nesama jokios prigimtinės žmogaus esmės, jokio mato, į kurį žmogus galėtų orientuotis, tada tie matai turi būti paprasčiausiai sukurti, bet ne kaip kokio nors precedento padarinys, o be precedento, besąlygiškai. Šitas besąlygiškumas yra tai, kas sudaro modernųjį ontologinį pagrindą, leidžiantį tarti, kad pats žmogus yra „įstatymų davėjas“, kad įstatymo šaltinis sutampa su tuo, ką žmonės patys įsteigia kaip įstatymą. Tačiau būti įstatymų davėju, nepriklausomu nuo gamtos jėgų ir kokios nors prigimtinės žmogaus esmės, reiškia būti autonomiškam. Autonomija nėra rinkimasis tarp dviejų variantų; veikiau ji reiškia tai, kad autonomiškas yra toks asmuo, kuris kuria įstatymą ir jo laikosi. Tai reiškia, kad įstatymas, kurio laikomasi, yra tai, kas sukurta mūsų pačių. Jei paklūstame kokiai nors normai, kokiai nors „esmei“, tai tik todėl, kad patys šią esmę sukūrėme. Neturėdamas precedento, toks kūrimas tolygus esmės sukūrimui, „apibrėžties“ „iškėlimui į būtį“. Šiuo požiūriu žmogus yra „sui generis“, todėl „dieviškas“, arba, kaip sakytą, savęs ir pasaulio kūrėjas.

Tačiau ši, modernioji, pažangos samprata dar platesnė. Be kita ko pažanga suprantama ir kaip socialinė-ekonominė pažanga, ir kaip siekis užtikrinti asmens gerovę ir užtikrinti jo saugumą. Tačiau kokio saugumo individas gali siekti? Technologiniame gaminančiame pasaulyje individas siekia medžiaginio turto ir jo kiekybinio augimo. Kad suprastume, kas tai yra, turime aptarti, kokia yra „norų“ struktūra. Žmogaus noras nėra nukreiptas į tai, ką jis jau turi ir kas jam garantuota; ne, jis nori to, ko neturi arba turi be garantijų ir gali tai prarasti. Tikslas turėti ir užsitikrinti turimą turtą lemia žmogaus prisirišimą. Tačiau pagal moderniąją sampratą, šis prisirišimas pasižymi savotiška struktūra. Feodalinėje sistemoje aristokratai turėjo viską, taip pat ir socialines privilegijas, ir buvo tikri, kad šio turto jie nepraras. Žemesniosios klasės turėjo mažai ir net nesitikėjo turėti tai, ką turi aristokratai. Galima pasakyti, kad pačiu gimimo aktu tokioms klasėms priklausydavę žmonės neturėjo nuosavybės ir net nebuvo savo gyvenimo šeimininkai. Karalių karalius skelbdavo, kad skirtumas tarp aristokrato ir baudžiauninko nulemtas prigimties, o baudžiauninko viltis išsivaduoti nuo kančios paprasčiausiai reiškia susitapatinimą su savo žema padėtimi, viliantis, kad jam bus atlyginta rojuje. Valstiečiui kentėjimas yra gėris. Viltis ir siekis įmanomas tik tada, kai jų įgyvendinimo galimybės tampa faktinėmis galimybėmis.

Įsitvirtinus moderniajam individualizmui visi asmenys tampa lygūs, o prigimtiniai ar „natūralūs“ skirtumai panaikinami. Šio suliginimo priežastis – žmogaus esmės pašalinimas ir prielaida, kad žmogus gali padaryti iš savęs ką tik nori ir tapti savojo likimo šeimininku. Ne taip

kaip klasikinėje Graikijoje vyravusi „žmogaus prigimtis, žmogaus esmė“, visus sulygindavusi dėl tos pačios žmogaus esmės, moderniojoje epochoje atmesta žmogaus esmės koncepcija atveria duris lygybei, grįstai laisve. Tai reiškia, kad kiekvienas yra lygus kiekvienam, kadangi kiekvienas gali būti savo gyvenimo šeimininku ir savo likimo kalviu. Šiuo požiūriu kiekvienam individui vienodai leista siekti bet kokios socialinės padėties, bet kokio užsiėmimo, ir, pirmiausia, medžiaginio saugumo. Kaip savojo pasaulio ir savojo likimo gamintojas, kiekvienas individas turi pats užsitikrinti savo gerovę ir net, galiausiai, savo išlikimą. Todėl nuolat siekiama užsitikrinti savo turtą, ir šis siekis niekada nenunyksta. Šio siekio priežastis glūdi technologinėje pažangos sampratoje. Nors iš pradžių didėjanti technologinė galia, kaip atrodo, užtikrina saugumą – juk galiausiai kiekvienas gali tobulėti, gilindamas technologinius įgūdžius ir mokydamasis ir šitaip prisitaikyti prie technologijos reikalavimų, - bet kaip tik šiame taške individui iškyla grėsmė prarasti ir tvirtą padėtį, ir gerovę. Kaip buvo pažymėta, technologija neturi kitų tikslų, išskyrus tikslą plėstis, progresuoti taip, kad kiekvienas tikslas tampa priemone. Ant jau pasiektų technologinių sąlygų pagrindo kuriamos naujos, sudėtingesnės technologijos, ankstesnes technologijas nustumdamos į praeitį. Todėl individai, prisitaikę prie ankstesnių technologijų irgi „pasensta“, arba privalo siekti save perdirbti ir užsitikrinti savo medžiaginę gerovę. Šiame „pažangiam“ procese niekas negarantuota, viskas pavaldus atsitiktinumui, o todėl kiekvienas individas turi nuolat siekti būti „ant bangos“, arba, kaip sako mūsų menedžeriai ir politikai, „persimontuoti“. Tokia kalba visai „natūrali“ instrumentinio racionalumo kontekste.

Individo funkcinis persitvarkymas grįstas klasikiniu atradimu: kūnas yra įvairių funkcijų visuma. „Žmogaus-mašinos“ išradimas pagrįstas grynai mechanistine anatomine ontologija; politinė technologija, manipuliuojanti kūnu pagal daugybę reguliatyvų, apskaičiuojanti kontrolės mechanizmus ir formuojanti kūno funkcijas; karinė, mokyklinė ir darbo disciplina; technikos sukurta aplinka, mechaniniai darbo vietos instrumentai reikalauja iš kūno, kad jis atliktų vieną gamybinę funkciją totalinėje mechaninėje sistemoje. Ar tai būtų varžto užsukimas, ar spausdinimas mašinėle, bet kuriuo atveju kūno efektyvumas siejamas su viena arba kita jo dalimi. Priklausomai nuo to, kokios kūno dalies reikia sistemai, vertinamas ir pats kūnas, o žmogus atlyginamas tik tada, kai tam tikra jo kūno dalis funkcionuoja taip pat gerai, kaip mechanizmo detalė. Esama metafizinio ar protu suvokiamo kūno, bet esama ir funkcionuojančio kūno, kuris gali būti palenktas pragmatinei kontrolei. Kūno mechanizmas nors ir reaguoja, tačiau savaime yra nuolankus; jį galima tobulinti manipuliacijomis, apribojimais ir paskatinimais. Bet visi šie dalykai neišlaisvina iš mechanizmo topikos, o tik miniatiūrizuoja mechanizmą, jį tobulina tam, kad būtų galima jį geriau panaudoti. Sureguliuotas judesys, tikslumas, greitumas, reakcija ir funkcijų susiaurinimas – visa tai stebima ir fiksuojama teisėjų, valdovų, prižiūrėtojų. Vyrauja nebe ženklinės,

o ekonominės funkcijos, matuojamos efektyvumu, laiku, vieta ir lankstumu. Apribojimai siejami ne su ženklais, o su pasipriešinimo galia. Priklausomai nuo laiko, erdvės, vietos, judesio skirtumų, individas palenkiamas horizontaliam kodui, neutraliam klausimo apie galutinę tikslinę prasmę atžvilgiu. Pasyvus – manipuliuojamas kūnas kontroliuojamas tam tikrais metodais, o ši kontrolė kūną palenkia viešpatavimui.

Taip formuojasi kūno prievartavimo politinė technologija, galios mechanika, kūną suskaidanti į dalis ir pertvarkanti jo funkcijas. Tokios disciplinos gamina kūnus, kurie pavergiami ir nustumiami į svetimybę, įgūdžių ir reikalaujamų funkcijų kūnus. Tai kūnas, susidedantis iš medžiaginių jėgų, funkcionuojančių mechaniškai, kūnas, leidžiantis matyti kultūrą ikiprasminiame lygmenyje, nepagaunamas kultūriniais sprendimais ir metaforomis. Tai objektyvuotas, medžiaginei kontrolei palenktas kūnas. Šitaip padidėjęs funkcionalumas atitinka padidėjusią viešpatavimo galią. Reikia pripažinti, kad modernioji ir postmodernioji visuomenė modeliuoja kalėjimo metafizinį konstruktą, o tai reiškia, kad tokie istorikai kaip Foucault nusipelno pagarbos ne tik atskleiddami metafizinius ir ontologinius dabarties visuomenės pamatus, bet ir tyrinėdami vieną instituciją, kurios struktūrą galima taikyti visoms institucijoms ir disciplinoms.

Visose institucijose, privačiose ar viešose, esama skirtumo tarp lygiateisiškumo, technologijų, diktuojančių skirtingas kūno manipuliacijas, ir psichikos – tie skirtumai teatrališkai simetriški. Institucijos kuriamos tam, kad būtų galima konstruoti individą, šitaip jį pakeisti pratimais ir disciplina, padaryti nuolankų, disciplinuoti ir šitaip jį parengti dalyvauti gamybiniame visuomenės gyvenime, padaryti jį naudingą visuomenės nariu, jį paversti fabrikinės sistemos funkcija. Visokiausios institucijos, pavyzdžiui, treniruočių centrai (kadai užsiiminėję auklėjimu) pirmiausia skirti susiaurinti laisvės sričiai; tai vietos, kur įvairiausios disciplinos sutelktai gamina ir siaurina asmenį, šitaip jį rengdamos tam tikrai disciplinai. Tai jau nebe pasenęs ir nefunkcionalus auklėjimas, kai asmens prigimtinių savybės puoselėjamos dėl jų pačių ir pirmiausia dėl netrikdomo atsivėrimo pasaulio pilnatvei, o toks dresiravimas, kuriuo siekiama suformuoti siaurakaktį funkcionierių, palenktą nuolatiniam imperatyvui – efektyviam ir techniškai orientuotam veiksmui. Asmuo visada sekamas, visada prižiūrimas instruktorių, revizorių, psichologų, socialinių darbuotojų, pateikiančių smulkmenišką aprašą, vaizduojančius asmens gyvenimo trajektoriją, nustatančių jo kaip agregato profilį, ir visa tai daroma atsižvelgiant į visokiausius socialinius diskursus, konstruojančius techninius kriterijus, kuriais matuojamas asmens žmogiškasis „tinkamumas ir vertė“. Šie kriterijai naudojami matuoti paklusnumą, t.y. parodyti, kiek asmuo nebenukrypsta nuo techninės normos, kiek jis susitapatina su tiksliomis funkcijomis, kiek jis nepasiduoda jį glebinančioms įtakoms, spontaniškumui, nedisciplinuotoms akimirkoms, sprendimams, kylantiems iš gyvenimui nereikalingų impulsų ir nesuformuotiems viešpataujančios

galios reikalavimų. Visi tokie nukrypimai traktuojami kaip grėsmingi veiksniai, skatinantys nepaisyti disciplinuojančių diskursų ir būtent todėl keliantys grėsmę „normaliam“ fabriko funkcionavimui.

Asmuo disciplinuojamas prekybai, samdomam darbui, sutarčių sudarinėjimui, sugebėjimui gerbti susidėsčią hierarchiją, klusniam pasirengimui būti perdisciplinuotam, bausmei, ir nuolankiam kūno funkcionavimui. Tariama taip: galiausiai tingumas, nelankstumas, apsileidimas, nesugebėjimas paklusti disciplinai ir atvedė prie nukrypimo nuo normos. Kad ištaisytų šitokį glebumą, dresiruojančiosios institucijos apeliuoja į mokslą, griebiasi mokslo ištobulintos taktikos: monitoringo, eksperimento, stebėjimo, matavimo, bandymo – visa tai atlieka moksliškai ir griežtai išdresiruoti ekspertai. Tokia taktika reikalauja nuolat atnaujinti viso individo gyvenimo totalinį žinojimą – teoriškai atkurti ir formuoti jo psichiką, smelktis į visus slaptus motyvus, jį kamuojančias traumas ir konfliktus, nustatinėti, kokias psichologines būsenas reikia sukelti, kad asmuo tobulėtų, progresuotų ir taptų nuolankus. Sudarinėjami detalūs aprašai, fiksuojantys praeities apžvalgas ir ateities projektus. Klinikinės strategijos, tarsi peiliai, išpjauna neteisingus geismus, jausmus ir pakeičia juos „normaliais“ motyvais, geismais, norais, orientuotais į nuolankumą, pasyvumą ir atvirumą įvairiausiems diegams, primetamiems milžiniškos sistemos galybių. *Priežiūra ir inkrustacija.* Architektūriniai ir architektoniniai planai, kuriami priežiūros, sekimo, nuolatinio stebėjimo ir užrašymo ekspertų, vis tikslesnės ir rafinuotesnės kūno disciplinavimo priemonės. Su visu tuo susijusi individų hierarchinė gradacija, leidžianti fiksuoti kiekvieno individo pažangą, nukrypimus, ydas, mąstymą, kalbą, moralę ir pasirengimą „realiam gyvenimui“.

Tai reiškia, kad apie visuomenės narį sprendžiama ne pagal vienetinį taisyklių pažeidimo veiksmą, o pagal visą jo gyvenimą, žinomą iš aprašų, tyrimų, teorinių strategijų, ekspertų sprendimų ir vertinimų. Politinė ir teisinė sistema vertina pavienį veiksmą, o socialinės techninės strategijos vertina visą gyvenimą. Ekspertų tyrimai turi užpildyti plyšius, fiksuodami esamą ir psichologiškai projektuodami norimą individo psichiką; aprašinėjama šeima, auklėjimas, sapnai, mokymasis, elgesys, po to visa tai koduojama ir nustatomi visų šių sudedamųjų dalių tarpusavio ryšiai ir visa tai daroma tam, kad būtų įmanoma kontroliuoti asmenį visaip kaip įmanoma. Remiantis šiais duomenimis numatomos galimybės: leistini užmojai, asociacijos, izoliacijos, komunikacijos, galimų pavojų signalai, besikeičiančio disciplinavimo ženklai. Pakludamas fiziologinėms strategijoms, asmuo vertinamas pagal genetinį „normalumą“ arba nukrypimą, pagal cheminį standartiškumą arba disbalansą. Kartais nustatomas pernelyg aukštas inteligentiškumo laipsnis, dėl kurio asmuo pernelyg daug klausinėja, yra pernelyg smalsus, nenori priimti pripažintų vertybių ir normų ir šitaip nukrypsta nuo vidutinybės kelio. Kai kurie neturi humoro jausmo, gėdos, švelnumo ir pernelyg įtakojami neteisingo elgesio modelių, todėl turi būti pataisyti institucijų ir

darbo vietų, sutvarkytų pagal vienuolyno, karinio aparato modelius ir pagal šiuos modelius atitinkančias mokslines disciplinas. Techninė kontrolė reiškiasi medžiaginiaisiais ženklais, į kuriuos privaloma reaguoti tiesiogiai. Šių signalų esama visur – darbo vietoje, karyboje, vienuolyne, reklamoje, techninėje aplinkos architektonikoje. Signalai ir jų poveikis nukreiptas į individą, kadangi jis palenktas specialiai priežiūrai ir gali būti identifikuotas pagal savo veiksmus ir atskirtas nuo kitų labai subtiliais būdais. Bausmės reformos, pradedant imperine galybe, atskleidavusia subjekto bejėgiškumą, baigiant humaniškomis bausmės formomis, neturi būti traktuojamos kaip bausmės panaikinimas ar sušvelninimas, o pasireiškia kaip subtilesnė bausmės specifikacija, kaip tik labiau palenкта didesniai savavališkumui. Kontrolė turi socialinę pobūdį, skleidžiasi po viešąją teisėtvarą, ir vis labiau persmelkia visą kūno struktūrą. Neklausama, ar būsimas nusikaltėlis bus teisiamas dėl savo nusižengimo; veikiau apeliuojama į būsimą kontrolę, kurios tikslas – prižiūrėti ir „užkirsti kelią“ netgi brautis į viešumą, kur viešpatauja įstatymas. Teisei užbėga už akių socialusis-privatusis sektorius, kontroliuojamas techninių ekspertų.

Dabar galima anksčiau aptartą formalios diferenciacijos procesą ir horizontalųjį lingvistinių subtilių dauginimąsi susieti su konstruojančiu tikrovės traktavimu, pasireiškiančiu daugybe specialiųjų disciplinų, kurios, iš esmės būdamos techninės prigimtys, tampa „medžiagine kalba“, galinčia tiesiogiai įsirašyti į kūno veiksmus. Kadangi technologijos funkcionuoja kontroliuojamos galios įstatymo, t.y. nuolat plečiasi, valdomos vienintelio tikslo – daugintis, ir kadangi jų nuolatinis tobulinimas reikalauja didesnio efektyvumo iš žmogaus pusės, pats žmogus turi būti vis labiau palenkiamas signalų sistemai, pritaikytai prie techninės operacijų sekos. Maža to, auganti technologinių procesų artikuliacija – susijusi su formaliųjų procesų artikuliacija – veda prie horizontaliojo funkcijų skaidymo, įgalinančio didesnę kontrolę, bet sykiu didesnę savavališkumą. Šiame lygmenyje mums dar syki atsiveria didėjantis aplinkos atsitiktinumas, apimantis ir žmogaus kūną kaip aplinkos dalį, ir techninio savavališkumo galios didėjimas. Technologinio efektyvumo didėjimas veda prie nuolatinio ženklų redukovimo į signalus, sykiu naikinančius įvairovę ir prasmę. Ideologinis padarinys yra elgsenos modelis: kiekvienas signalas atitinka tikslą, efektyvią ir reikiamą reakciją. Kiekvienas nukrypimas yra „nenormalus“. Šiuo požiūriu, socialinis fabrikas, kaip kasdienės žmogaus veiklos sritis, reikalauja nuolankių kūnų, suformuotų tiesioginio medžiagiškai įkūnytų taisyklių poveikio. Medžiaginių taisyklių galia tampa vis didesnė, kadangi žmogus ne tik palenkiamas joms, bet sykiu tėra tik viena ribota funkcija iš daugelio.

Akivaizdu, kad disciplinavimas irgi yra dviguba bausmė: palenkimas techninėms funkcijoms ir prievarta, leidžianti gauti atlyginimą, kuris gali būti atimtas, jei koks nors individas pasirodo esąs neprisitaikęs, t.y. jei jis nesusitapatina su techniniu įrankiu, atitinkančiu moderniąja pasaulio sampratą. Viešpataujanti hierarchija reikalauja tinkamų efektyvių judesių, savo ruožtu

reikalaujančių vis griežtėjančios disciplinos. „Sėkmės laiptais“ kyla vis labiau pasiduodant sistemos reikalavimams. Štai kodėl atsiranda testai, aprašai, identifikuojantys tuos, kurie yra nuolankiausi ir tinkami užimti aukštesnę padėtį, o todėl gauti didesnę galią. Judėjimas aukštyne susijęs su paklusimu didesnio efektyvumo reikalavimui, o tuo pat metu progresuojančiam savavališkumui, leidžiančiam veikti arbitrariškai ir naudotis didesne galia. Tie, kurie nepaklūsta, arba lieka žemesniame limbe, atitinkamai baudžiami mažėjančiu atlyginimu.

Tie, kurie pasiekia aukštesnį rangą ir gauna daugiau galios, privalo įteisinti patį, juos pavergiantį, procesą. Todėl, bent jau iš dalies, jie tampa šio proceso propagandistais ir šį procesą pagrindžia ideologiškai, vartodami „plėšrūno“ vaizdinius, „geriausiai prisitaikiusiųjų išlinkimo“ retoriką, arba psichologines klišes, pavyzdžiui, „agresyvumą“, „pelno motyvą“ arba įgimtus „instinktus“. Kadangi tokios klišės laikomos mokslinėmis, asmenų vertinimas priklauso nuo to, kiek tas asmuo prisiderina prie šių klišių. Nors toks įteisinimas kažkiek nutolęs nuo tradicinių mitologinių klišių, pavyzdžiui, tokių kaip „dieviškoji karalių teisė“, tačiau neretai jis gauna mitologinį pavidalą, pavyzdžiui, cituojant kokį nors senovinį tekstą. Be įteisinimo „sėkmės džentelmenai“ privalo vergauti save dauginančiai moderniosios technikos galiai, įsiliedami į nomadišką procesą, kadaise rezervuotą autokratams. Jie keliai ten, kur liaudis turtingesnė, kur teka medaus ir pieno upės ir kur žmonės nuolankesni, todėl lengviau pasiduoda technokrato nomado prievartai. Kas tinka nomadiškai imperatorių galybei – viešpatavimas, remiantis valia, o ne paklusnumas gamtinių procesų būtinybėms – tinka ir dabartiniams technokratams, ieškantiems vis naujų vietų, kurias jie galėtų valdyti, nuniokoti ir keliauti į kitas vietas. Žinoma, dabartiniai valdovai nėra valdovai iš prigimties, kaip kraujo aristokratai; ne, jie pagaminti paklusnumu medžiaginėms disciplinoms.

Lygiai taip pat kuriamas prievartinis materialumas: architektūriniai kiautai, tiksliais lokalizuojantys kūną ir jo funkcijas. Architektūra modeliuojama pagal vienuolyno principą – celių struktūra užtikrina priežiūrą ir monitoringą. Barakai, darbo vieta, priskirtas techninis įrenginys, reikalaujantis tikslų kūno judesių, skambučiai, priverčiantys kūną tam tikru laiku atsirasti reikiamoje vietoje – visa ši mašinerija pašalina nereikalingus kūno judesius ir disciplinai nepavaldžias funkcijas. Tokios disciplinuojančios erdvės gali būti skaidomos dar smulkiau, pagal reikalingas kūno funkcijas ir preciziškus jų paskirstymus. Visa tai stebi pakylėti kūnai, matantys visas funkcijas, kiekvieną akimirką apžvelgiantys visus judesius ir visas vietas. Šitaip kūnas identifikuojamas, šitaip matoma, vertinama, taisoma ir valdoma kiekviena funkcija. Kiekviena kūno dalis suskaidoma į daugelį funkcijų – greičio, įgūdžio, trukmės – kurias galima vertinti ir priskirti tam tikram individui, kuris gali atlikti iš jo reikalaujamas funkcijas, arba jų neatlikti; nusipelnyti

paskatinimo, arba ne; būti pataisomas arba beviltiškas; t.y. būti nuolankus arba suterštas destruktivaus chaoso likučiu.

Štai taip kūno-mašinos metafizika, grindžiama partes-extra-partes ontologija, kūną palenkiančia funkciniam išskaidymui ir disciplinavimui, orientuojama į funkcijų pakeičiamumą. Kiekvienas individas ne tik užima tam tikrą vietą, bet sykiu įspraudžiamas į hierarchiją, pavaldžią įgūdžių hierarchijai. Vieta, kurią užima koks nors individas, priklauso nuo funkcijų sistemos diktuojamos skalės. Šitaip disciplina priskiria individui tam tikrą socialinį statusą pagal pavergimo laipsnį ir pavaldumą prievartai ir pagal didėjančią „prisitaikymą“ medžiagiškai nustatytų funkcijų aplinkoje. Tai reiškia, kad vyraujanti tokios egzistencijos forma yra militarinė – tai varžymasis dėl aukštesnės padėties, dėl aukštyr orientuoto mobilumo, vedančio keliu, pasibaigiančiu generolo arba korporacijos direktoriaus antpečiais. Individo galia priklauso nuo kuo didesnio pavaldumo taisyklei, kuri reguliuoja hierarchijoje užimamą rangą. Tariant metafora - tai piramidinis kūno funkcijų ir jo vartosenos sutvarkymas. Kokio nors žmogelio sugebėjimas save pavergti jam dovanoja aukštesnę padėtį piramidėje. Šitaip kiekvienas yra nuolat sekamas, teisiamas ir galiausiai tampa aprašų sistemos funkcija, visiškai identifikuojamu kūnu. Šitokia sistema chaosą, įvairoviškumą palenkia vienai formai, tapatybei, įkūnijančiai monotonišką medžiaginę aplinką. Šitokia tvarka siekiama maksimaliai ekonomiškai eksploatuoti kūną. Nekontrliuojamas judesys neekonomiškas ir – pagal instrumentinio intelekto logiką – iracionalus. Nuo to irgi priklauso socialinis hierarchizavimas: individai klasifikuojami pagal jų sugebėjimą save pavergti. Kuo didesnis savanoriškas savęs pavergimas, tuo aukštesnė individo socialinė padėtis pagal priimtą klasifikaciją – individo charakteristiką ir įvairovės sutvarkymą. Šitaip vienuolystė virsta disciplinuotais kariniais korpusais. Šiuo požiūriu funkcinis efektyvumas turi būti tvarkomas erdviškai ir laikiškai. Taip atsiranda dvi armijos: viena – prisitaikiusiųjų, kita – nepaklusnių silpnapročių, netapusių pavaldžiais, nesocializuotų. Šitokiems kūnams - atmatoms reikia išrasti taisomuosius įrenginius, beprotnamius ir kalėjimus. Tokiomis aplinkybėmis atsiranda dar vienos rūšies autoritetai, įteisinti kitokio – taisomojo – žinojimo. Kaip ir kitur, taip ir šiuo atveju, mechaninis kūnas palaipsniui paverčiamas funkcinio kūnu. Šitaip išrandama socialinės lygybės ir funkcinės nelygybės visuomenė, visiškai nepaisanti laisvės problemiško. Socialiniu požiūriu būti laisvam reiškia laisvai pavergti save disciplinoms, kurių reikalauja hierarchizuota medžiaginė aplinka ir kūno funkcijos. Auklėjimas nesudaro išimties: individas pavergiamas disciplinų, sutvarkytų hierarchiškai ir naujausių pavergimo techniško reikalavimams, pavaldiems „progresuojančio“ laiko sekai. Tikslūs egzaminų matai, priežiūra ir funkcinę kompetenciją fiksuojantys aprašai sudarinėjami tam, kad individas būtų paskatintas kilti aukštyr galios piramidės laiptais. Paaiškėja, kad svarbiausia ne skaičiai, o efektyvumas ir disciplina, vedantys į sėkmę ir garantuojantys kilimą.

Aukštos padėties užėmimas reikalauja ne tik paklusti socialinei architektonikai, bet pirmiausia įsiterpti į laikiškąją seką ir serijškumą. Tai procedūros, primetančios ekonomiją kūno judesiams; tokie judesiai yra daugiabriauniai ir palenkiami tokiais bendrais taisyklėmis: kartotei ir laipsniškam skaidymui. Atitinkamos pratybos sekamos ir matuojamos atsižvelgiant arba į galutinę pakopą, arba į santykį su priimta programa. Viskas paremta įvairiausiais kvalifikacijos stebėjimais. Tie stebėjimai įvairūs, kadangi stebėtojas gali žiūrėti, klausytis, užrašinėti, rašyti raportus, pasakoti istorijas ir lūkesčius, siejamus su funkciniais kūnais. Įdomu pažymėti, kad ontologiškai traktuojami anatomiciniai kūnai, perdirbti pagal į svetimybę nutolusios sudaiktintos aplinkos funkcinius reikalavimus, yra vėl surenkami į mechaninį agregatą, kaip ir kitokie mechanizmai sudaryti iš funkcinių pakeičiamųjų dalių. Šios dalys turi būti preciziškai kalibruotos, įterptos į skalę, identifikuotos ir tapti pakeičiamomis pagal jų efektyvumą, efektyvumo stoką ir vietą efektyvumo skalėje.

Išmatuotos kūno funkcijos turi paklusti ne tik įvairiems priežiūros būdams, bet ir tikslioms komandoms – trumpoms, orientuotoms į visiškai aiškią reakciją, steigiančią priežasties – padarinio signalų sistemą. Šitaip kalba redukuojama į signalizavimą, neleidžiantį nukrypti į šalį. Individas pagauna signalą ir reaguoja į jį be jokių įterptinių minčių ar kitokių ženklų. Kaip tik iš tokios situacijos kyla nominalistinės, empiristinės ir biheivioristinės kalbos koncepcijos, įsiterpiančios į pastangų reguliuoti elgseną kontekstą. Šitokioje sistemoje nebėra vietos reprezentacijoms, joje nebėra reflektiviųjų galimybiškumų, todėl galutinis rezultatas yra despotizmas ir karinis muštras, reikalaujantis aklo paklusnumo. Menkiausias dvejojimas tapatinamas su vangumu ir neklusnumu, kurį reikia pažaboti, pašalinti ar nubausti. Tai savotiškas karas su asmeniu. Šis karas gali būti paverstas politiniu karu su visa liaudimi medijų ir propagandos priemonėmis. Lozungai, nuolat kartojamos indoktrinacijos formulės, įvaizdžiai, paraškai, monumentali architektūra ir paskatų žadinimas primityviais pažadais bei sprendimais.

Taip formuojamas naujas žmogaus vaizdinys – naujas žmogus, iš dalies kūniškas, iš dalies mechaninių funkcijų visuma. Kiekvienas veiksmas turi būti pamatytas ir užfiksuotas, kontroliuojamas tikslų pratybų ir testų, išnaudojamas iki variacijų ir detalizacijų ribos, palenkiamas totalinei funkcinio kūno invazijai, reguliuojamai pagal disciplinuojančius įrašus. Tariama, kad toks į kūną įrežiamas totalinis žvilgsnis būtinas tam, kad pašalintų menkiausią nekompetentingumą, apsileidimą, nukrypimą nuo normos, trumpai tariant, pašalintų vis dar gyvą kūną. Tariama, kad nepastebėtas aplaidumas tūkstančių funkcionuojančių kūnų organizacijoje nefunkcionalų judesį padaugins tūkstančius kartų ir šitaip minimalizuos viso mechanizmo efektyvumą. Todėl sekimas tampa svarbiu kariniu bei ekonominiu-techniniu uždaviniu ir reiškiasi ne tik kaip kūno funkcijų serializavimas, bet ir kaip disciplinuojanti galybė.

Ši galybė užgrindžia pertrūkius ir šitaip koreguoja, versdama atlikti pratybas ir tikrindama testais. Šitokios koreguojančios pratybos remiasi laipsniuojančia skale, žyminčia pertrūkius, hierarchinius bruožus, įgūdžius. Savo ruožtu šios pratybos yra ir baudžiamosios dvejopa prasme: (1) kūną ir psichiką palenkdamos apribojimams ir reakcijų į signalus sistemai; (2) laipsniuodamos atlygius. Jei kam nepavyksta, ir jis nusmunka į žemesnę funkcionavimo padėtį, jis baudžiamas mažesniu atlygiu. Techninė organizacija ir pratybomis pagrįsta disciplina skatina ir baudžia graduodama atlygį – darbo užmokestį, pakėlimą tarnybinėje hierarchijoje ar prestižą. Kaip pažymėjo Baudrillardas, daugeliu atvejų esama griežto ryšio tarp prestižo ir darbo užmokesčio. Dažnai vienas asmuo baudžia kitą, atimdamas iš jo prestižo ženklus, kurių nebeatitinka to asmens ekonominė padėtis. Asmuo prilygsta savo svarba kitiems tiek, kiek demonstruoja savo prestižo ženklus – falsifikuoto aukso laikrodį, netikrais briliantais papuoštą žiedą, blizgantį automobilį. Disciplinos reikalaujamos pratybos stebimos, fiksuojamos ir analizuojamos ir šio stebėjimo pagrindu įvertinamos, klasifikuojamos ar baudžiamos. Visose šiose technikose glūdi technokratinis žinojimas, susijęs su galia. Jei kalbėtume apie ideologiją, galėtume pasakyti, kad humanitariniai mokslai yra techniniai instrumentai, leidžiantys bausti ar paskatinti. Mokinys, tas, kuris privalo atlikti pratybas, palenkiamas gradavimui ir priverčiamas eiti į mirtiną kovą su kitais, kad nebūtų nubaustas ar paliktas žemesnėje pakopoje. Galiausiai paskatos ir bausmės orientuotos į palyginimą. Šiuo požiūriu disciplinuojanti galia nematoma: ji pasirodo pavergtųjų kūnuose ir psichikoje, jų varžybose, bausmėse ir atlygiuose. Atitinkamai pavergimas padaromas matomu, objektyvuojant ir galią, ir kūną. Šis objektyvavimas reiškiasi įvairiausiomis ceremonijomis, teatru ir ritualais: patikrinimais, paradais, egzaminais, kurių metu pavergtieji subjektai pasirodo kaip pavergti objektai, stebimi galios atstovų. Subjektas nemato galios tiesiogiai, bet jaučia ją, kontroliuodamas savo raumenis, gestus, jausmus ir pražangas. Mes gyvename nesibaigiančio egzaminavimo, sekimo, prievartinio objektyvavimo eroje, ir net rašymas yra traktuojamas kaip disciplinavimo būdas. Rašymas ne tik klasifikuoja, bet sykiu naudojamas aprašams, sekimui ir kokio nors asmens istorijų identifikavimui: nustatomos detalios gyvenimo trajektorijos, matuojami skirtumai tarp individų, nustatinėjamas jų tinkamumas atlikti „pareigą“ ar pelnyti bausmę, jie įrašomi į paskirstymų kreivę. Šitokiomis sąlygomis užrašyta istorija yra ne gyvenimo monumentalizavimas, o disciplinuojantis aprašas. Disciplinavimo mechanizmai, nuolatinis sekimas viskam suteikia objekto statusą. Kaip pavyzdį galima pateikti Jungtinėse Valstijose vykstančią politinę kovą dėl „privatumo pažeidimo“ iš įvairiausių organizacijų pusės.

Platono „Įstatymų“ vaizdiniai, piešiantys naktinę tarybą, stebinčią piliečių veiksmus, slapčia žiūrinčią pro langus ir viešai klausinėjančią apie piliečių seksualinį gyvenimą, yra švelnus, jei ne komiškas, visuomenės kontroliavimo paveikslas. Galima įsivaizduoti galimybę viską stebėti, kištis į visus reikalus, perskaityti visus užrašus, fiksuoti visus judesius, mintis, ištarmes, ir šitaip įgyti totalinę galią, pagrįstą politinėmis technologijomis. Esama trijų tokios vizijos modelių: mes jau aptarėme vieną iš jų – tai imperatoriai, visur turintys akis ir ausis, šnipai, šnipinėjantys šnipus, sūnūs, dėl valdžios išduodantys tėvus, dievybės, matančios ir girdinčios visus įvykius. Daugeliu atveju visą šią priežiūrą vykdo šventikų klasė, nustatanti discipliną, bausmes ir atlygius, remdamasi tuo, ką žmonės pasipasakoja per išpažintis. Kiekvienas teiginys palenkta vertinimo kodui, nustatančiam bausmės specifiką. Šitokia kontrolės forma perkeliama į psichiatriją. Žinoma, psichiatrinė kontrolė paremta ne išpažintimis, o išklausinėjimu, kadangi ji remiasi inkvizicijos metodu. Juk galiausiai „pacientas“ pats nesuvokia savo problemų, todėl gydytojas turi išspausti tiesą iš paslaptingos kenčiančios paciento sielos tamsybių ir įtikinti pacientą būti „normaliam“, t.y. atitikti socialinių „verčių“ reikalavimus. Antroji forma – uždarymas tarp keturių sienų, inkarceracija, leidžianti stebėti ir disciplinuoti tam, kad būtų galima pakeisti paciento elgseną, t.y. žmogų perdirbti į visiškai kitokią, tačiau normalią, būtybę. Trečias būdas lankstesnis, lengvesnis, visur esantis ir nematomas: panoptinis. Jis reikalauja paversti stebimais objektais visus visuomenės narius, remiantis atestavimu, aprašais, gandai, įvairių galios centrų kaupiama ir tarpusavyje apsieičiama informacija: policijos protokolai siunčiami į bankus, bankų protokolai keliauja į darbovietes, darbovietės aprašai papildomi privataus gyvenimo aprašais, patvirtinančiais arba paneigiančiais policijos protokolus, atostogų, auklėjimo įstaigų, kelionių, medicininius aprašus, keliaujančius iš vieno disciplinos centro į kitą. Tokie besivaržančių galių centrai vis efektyviau kontroliuoja individą ir ypač jo kūną. Disciplina sutampa su technika, kūną redukuojančia į socialinę jėgą, mažiausia kaina maksimizuojančią savo funkcionavimą mechaninėje sistemoje: taip sukurama socialinė anatomija, sudarinėjama vienas kitą papildančių įvairių galios centrų ir jų kuriamų medžiaginių aplinkybių. Tai reiškia, kad žmogus stebimas ne akių, tarsi jis būtų tik gamtinė būtybė; ne, jis ištirpdomas aprašuose, technologijose, protokoluose, byloje, t.y. disciplinuojančių diskursų totalinėje magijoje. Pats asmuo visai nieko nebereiškia, kadangi šitokiame kontekste esama ne asmenų, o funkcinių agregatų, pavaldžių įvairioms techninėms sistemoms.

Pats propaguodamas tą pačią diskurso logiką, Barthesas pagaliau suprato, kad visa kalba yra fašistiška. Mes bandėme aptarti modernių diskursų, vadinamų dieviškais vardais – „mokslinės disciplinos“, metafizinės teorijos ir metodai – galią. Bet iš principo visi diskursai turi būti traktuojami kaip magija, kadangi jie turi ne signifikuoti kokią nors esybę, o ją pagaminti. Todėl

jie funkcionuoja ir kaip visų sociumo narių monitoringas. Kaip minėta, visa, kas yra koks nors asmuo, sutampa su protokolais, aprašančiais tai, kas tas asmuo yra. Protokolai įsiurbia visą gyvenimą nuo gimimo iki mirties; kiekviena detalė turi būti užrašyta visomis įmanomomis techninėmis priemonėmis. Gimsta vaikas ir iškart protokoluojama visa jo fiziologija, anatomija, chemija, genetinė medžiaga, pirštų atspaudai, kojų atspaudai, fotografijos, šeimos genealogija, vieta ir laikas, svoris ir ūgis. Net prieš gimimą naujosios technologijos protokoluoja gemalo nukrypimus nuo normos, intelektą ir lytį. Apskaičiuojamos galimos ateitys, daromos investicijos, užtikrinančios ateities realizacijos sąlygas. Nebereikalingi netgi „natūralūs“ tėvai; jau esama ne tik kūdikių iš mėgintuvėlio, bet ir užšaldytos, genetiškai atrinktų socialinių žvaigždžių – didžių menininkų, mokslo genijų, grožio karalienių – sėklos, kurią galima nusipirkti, implantuoti ir paversti „savo kūdikiu“. Nesvarbu, kieno prigimtį paveldi kūdikis; viską lemia donoro protokolai, aprašantys jo pavergimą diskursyviosioms apibrėžtims, padarančioms jį „svarbiu“. Donoro patirtis yra grynai metafizinė, kadangi pirkėjas jo tiesiogiai nemato, nepaspaudžia jam rankos, nesidalija su juo maistu ir gėrimu; prieinamas tik anoniminis, neasmenišką brėžinys, pagamintas metafizinės protokolo vizijos.

Tik ką gimęs kūdikis testuojamas: nustatomas jo intelektas, sumanumas, kaprizai, hiperaktyvumas, tingumas, orientacijos, palenkiamos cheminėms, elgseną reguliuojančioms, psichologinėms ištaisomosioms priemonėms, skiepams, „ekspertų“ patarimams, asmens profiliavimui ir karjeros modeliavimui. Ir visi šie testai protokoluojami. Daugelį metų dresiruodamas mokyklose (dabartinės mokyklas mes vadiname „dresūros įstaigomis“, kadangi jose nebeužsiimama auklėjimu) paauglys palenkiamas tam tikroms disciplinoms, testuojamas ir jam primygtinai patariama pasirinkti „socialiai svarbias“ disciplinas, leidžiančias sėkmingai konkuruoti su kitais. Galiausiai, jei protokolas rodo, kad koks nors paauglys nėra matematikos genijus, jam bus neįmanoma rinktis profesijos, leidžiančios dalyvauti pelningame kompiuterių versle. Trumpai tariant, jo vertinimas sutampa su metafizine vizija, lemiančia paskatinimus ir bausmes: nesitikėk pelningos karjeros! Šiame procese lemtingiausia tai, kad tie, kurie nori pamatyti tą paauglį, niekada jo neišvys: jį ir jo gyvenimą matys tik protokolai, jis bus vertinamas, teisiamas ir pasmerkiamas remiantis diskursyvinio panoptikumu. Žinoma, teisėjai, įgalinti daryti sprendimus, remdamiesi šiuo panoptikumu, irgi stebimi savųjų protokolų, ir štai mes atsiduriame absurdiškoje situacijoje, kur protokolai vertina ir teisia protokolus ir taip ad infinitum. Progresuojančiame pasaulyje atsiranda vis naujos priemonės tobulinti ir kurti naujus protokolus ir taip kas akimirka. Moderniuosius racionalistus ir empiristus dominusi subjekto „egzistavimo įrodymo“ problema išnyksta. Kieno nors asmeninė egzistencija nebesvarbi: savo būtį įrodau reikiamais dokumentais ir protokolais.

Nesileiskime užliūliuojami iliuzijos, kad bent jau mes, akademinės srities darbuotojai, esame laisvi ir nepriklausomi. Galiausiai tai vienintelis laisvo minties, laisvo idėjų reiškimo ir netrukdomo tyrinėjimo anklavas. Tačiau lygiai kaip mes protokoluojame savo studentų pažymius, kažkas reikalauja kasmet pateikti mūsų „produktyvumo“ ir laimėjimų protokolus. Juk ne mes patys sprendžiame, kokia galima mūsų tyrinėjimų vertė, ne, apie tai sprendžia koks nors anonimiškas biurokratas, galimas daiktas neturintis nė menkiausio supratimo apie mūsų „produkciją“. Mūsų vertė, mums skiriamos paskatos ar baudmės bus nulemtos visai savavališkai, remiantis kokia nors tik ką išrasta „naujų reikalavimų“ sistema. Mūsų darbų kokybė bus šio to verta tik jei tie darbai atitiks dabar vyraujančią panoptikumą. Bet nėra kuo stebėtis, kadangi viskas, taip pat ir mes patys, traktuojama kaip agregatas, kaip metafizinių diskursų telkinys, arba, postmoderniuoju žargonu, kaip kultūrinių diskursyviųjų galių, taip pat ir visų mokslinių (techninių) disciplinų, pasižyminčių magiška galia, sukonstruoti produktai. Todėl mes negalime atsilaikyti prieš tokias galias, joms priešindami savo orumą, asmeniškumą ar išdidumą, kadangi mums bus atsakyta: tokios šnekos yra tik dar vienas diskursas, turintis ne daugiau vertės, negu bet koks kitas diskursas. Pasakius tradiciškai, galima tarti, kad nėra skirtumo tarp kalbėjimo apie daiktus ir retorikos. Bet koks kalbėjimas yra retoriškas, kadangi, kad ir ką kalbėtume, mūsų kalba neturi jokio kito mato, išskyrus ją pačią. Žinoma, tokios „tiesos“ galia kyla iš magiško instrumentinio proto: galėdami kalbėti, mes galime daryti.

Kaip magiškos diskursyvosios galios steigia būtį, gerai parodo globalinis internetas. Kiekvienas gali demonstruoti save tokį, koku norėtų būti, t.y. jis gali išrasti bet kokią tapatybę, savavališkai konstruodamas protokolus ir vaizdinius ir su jais susitapatindamas tapti bet kuo. Beprasmiška sakyti, kad tokia tapatybė yra simuliakras, grynas konstruktas, kadangi bet kuri kita tapatybė irgi yra grynas kitų diskursų konstruktas. Žinoma, technikos šamanai prieštarauja, tardami, kad galime aprašyti kieno nors DNR ir nustatyti jo tapatybę. DNR nėra asmuo: tai biologinių ir cheminių formulių grupė, nesusijusi su koku nors individu, kurio savybės ji žymi. Be to, ji yra viena iš daugelio formaliųjų žymenų, kurie visi, užprotokuluoti, nusako tik tam tikrą tuščią X. Reikia prisiminti, kad mes nugramzdinti į modernųjį ar postmodernųjį diskursyviųjų galių pasaulį, o šios galios lemia visus įvykius taip, kad tie įvykiai ir daiktai, taip pat ir žmonės, neturi tokios esmės, į kurią būtų galima apeliuoti kaip į individą, ir kuriai būtų galima priskirti tik tokius bruožus, kurie sukonstruoti remiantis diskursų agregatais. Trumpai tariant, visiškai savavališka tarti, kad „tai tavo DNR“, turint galvoje tai, kad šios raidės nurodo į tam tikrus biocheminius procesus, kartu nenurodydamos, kad šie procesai susiję su konkrečiu individu.

Tokia interpretacija yra moderniojo dualizmo liekana, liudijanti tai, kad kažkada buvęs autonomiškas metafizinis subjektas taria, kad jis turi tam tikras „objektyvias savybes“,

pavyzdžiui, mechaninį kūną. Šitokia konstatacija nėra „natūrali“, o priklauso nuo viešumoje kursuojančių, kažkieno išrastų, taisyklių: mes tiesiog sutinkame, kad be mano pritarimo, niekas negali naudotis mano kūnu, ir mes esame įsitikinę, kad kūnas yra mano privati nuosavybė. Toks kūno pasisavinimas kadaise buvo reikalingas tam, kad jis būtų atimtas iš feodalinio valdovo, nes priklausė jam pagal dieviškąją teisę, kaip jo nuosavybė, kuria jis galėjo manipuliuoti kaip tinkamas. Moderniosios revoliucijos kūną kaip feodalo nuosavybę atima iš jo ir atiduoda naujai išrastam subjektui, kuris dabar gali naudotis savo kūnu, kad įsigytų nuosavybę ir užsitikrintų išlikimą. Kartu tai reiškia, kad kūną-nuosavybę galima konstruoti techniškai, kad jis taptų toks, kokio reikalauja techninė aplinka. Mums tai gerai žinoma, tačiau šioje situacijoje glūdintis principas suponuoja, kad subjektas yra „atsakingas“ už tai, ką daro jo kūnas ne dėl jo prigimties, o dėl laisvai plūduriuojančių taisyklių. Subjektas gali paprasčiausiai prarasti kūno mechaninių funkcijų kontrolę, lygiai kaip vairuotojas praranda savo automobilio kontrolę. Mes jau aptarinėjome, kaip modernieji diskursai turi kontroliuoti ne tik aplinką, bet ir kūną. Tačiau verta įsidėmėti ir tai, kad modernioji technokratija kūną, kaip dalių ir kontroliuojamų funkcijų agregatą, laiko vienintele žmogiškąja realybe. Kadangi tokiam agregate nesama centrinio asmens, žmogiškos būtybės, žavinga, nors ir beprasmiška, „diskusija“ dėl atsakomybės, netraktuotina rimtai. Kaipgi mes turėtume smerkti „nenormalų elgesį“, jei jį lemiančios biocheminės funkcijos tiesiog veikia pagal jų pačių struktūrą, o štai genetinė medžiaga priverčia rankas ir kojas judėti tam tikru būdu, o tam tikros smegenų funkcijos reaguoja į tam tikrą stimulą ir sunaikina tokio stimulo šaltinį? Pačios detaliosios tokių funkcijų analizės negali leisti pasakyti, kad tos funkcijos nenormalios, jei tik tokioms funkcijoms vertinti nesiremiam išoriniais kriterijais. Tai kur gi toji subjekto „tapatybė“, kur tas subjektas, iš kurio mes galime reikalauti kontroliuoti savo kūną? Galimas daiktas, turime apeliuoti tik į „diskursus“, lemiančius kiekvienos dalies darbą ir galinčius reikalauti pakeisti diskurso praktiką. Tačiau tai reiškia, kad mes visai savavališkai nusprendžiame pakeisti įvykius pagal dar kokį nors susigalvotą diskursą ir šitaip patenkame į magišką techninės gamybos ratą. Iš principo, jei dar ir esama kokių nors rimto mokslo likučių, jei dar bandoma pasakyti, kas yra daiktai, nepalytėti mūsiškės techninės magijos, tada tenka pripažinti, kad visi įvykiai pažymėti nekaltybe – tai buvo pažymėta dar Nietzsches. Netgi „nenormalus elgesys“ yra tik dar vienas nekaltybės variantas.

Tarus, kad mes esame moderniosios diskurso magijos produktai, ir kad mes esame tai, ką tokia magija piešia kaip mūsų tapatybės portretą, ar reikia stebėtis tuo, kad mes ne tik galime išrasti bet kokią savo tapatybę, bet ir tuo, kad mūsų tapatybė gali būti „pavogta“. Reikia suprasti, kad tokia vagystė tėra tik vienas iš daugelio panoptikumo protokolų, sudarančių visumą to, kas yra tas ar kitas „asmuo“. Bet kas gali pasiimti tokius protokolus ir apsibrėžti pagal tai, kas juose rašoma. Tai paprasčiausias protokolų pakeitimas: atmetami tie, kurie pasakoja tai, kas yra „toks ir

toks“, ir pasisavinami tie protokolai, kurie įsigyti technine vagyste. Iš principo bet kas gali tapti bet kuo kitu, griebdamasis magijos, pagrįstos prielaida, kad asmens tapatybė tėra protokolinių diskursų suma. Tačiau nesiduokime suklaidinami tokių pasenusių žodžių kaip „vagystė“, kadangi juk šis žodis irgi yra tik dar vienas savavališkas diskursyvinis konstruktas. Nesama jokio kito, galimo pavogti, „tapatumo“, išskyrus daugybę įvairiausių techninių diskursų protokolų. Tai reiškia: beprasmiška įrodinėti, kad protokolai „priklauso“ kam nors, kadangi net „priklausymas“ tėra savavališkas konstruktas. Šiuo požiūriu tarp modernybės ir postmodernybės nėra jokio skirtumo. Abu fantomai virsta nefilosofine nesąmone.

Politinė apšvieta plėtėsi dviem kryptimis, kurios, kaip buvo manoma, neatskiriamos: (1) valia kaip autonomija ir (2) visų autonomiškų individų lygybė. Buvo manoma, kad šias orientacijas reikia suvokti simetriškai, o įvairiausi istorijos krypties orientyrai buvo nustatomi taip, kad būtų užtikrinta judviejų galutinė tapatybė. Tikrai, aplinkos nustūmimas į svetimybę ir jos sutechnologinimas irgi buvo traktuojamas kaip judėjimas autonomijos link ir galutinis išsilaisvinimas nuo socioekonominių interesų. Tačiau generalinė teisinė galia, garantuojanti teises viešumos srityje, gali būti nukreipta dviem kryptimis: (1) bet kuria kaina palaikyti viešumą ir lygybę viešojoje srityje, arba (2) paklusti socialiniams reikalavimams, o tuo pačiu, fizikiniams mechanizms, įvairių disciplinų mikrogalioms. Apšvieta išrado laisves, bet sykius – mokslines technologines disciplinas, kurios yra asimetriškos, todėl pridėtinė galia priskirta tik vienai pusei, ir šitaip sukuriamą nelygybę tarp partnerių, pavaldžių tai pačiai jurisdikcijai. Nors susitarimai, pavyzdžiui, darbo kontraktai, sudaromi pagal galiojančią teisę, jie iš pat pradžių pasirašomi nelygių partnerių, vienas iš kurių palenktas disciplinoms ir visai medžiaginių apribojimų sistemai, tuo tarpu kitas - nors, galimas daiktas, dar labiau palenktas techninėms apibrėžtims ir funkcijoms - užima aukštesnę padėtį. Įstatymai apibrėžia teisinį subjektą, orientuodamiesi į visuotines normas, tuo tarpu disciplinos apibūdina, palenkia hierarchijai, klasifikuoja, specifikuoja ir baudžia pagal individualų atvejį. Tokia individuacija labai skiriasi nuo apšvietos suformuotas autonomiško individo koncepcijos. Atitinkamos disciplinos yra antiteisė, nukreipta prieš autonomiškai įtvirtintą politinę teisę; jos palenktos teisei kaip totalinei mašinai, apimančiai dalines psichosocialines technikas. Viešpatavimo galią ir net galią bausti totalizuoja ne visuotinė politinė autonomijos teisė, bet viską persmelkiančios situacinės panoptinių technikų disciplinos. Socialinės institucijos, pavyzdžiui, sveikatos apsauga, darbovietė, karyba ir prekyba mechanizmus ne tik paverčia materialiai išskaidytų jėgų objektinėmis taisyklėmis, bet sykiu tuos mechanizmus pa -verčia pavergimo instrumentais. Jau pastebėta, kad diskurso galia, pagrįsta vertikaliojo intencionalumo atplėšimu nuo pasaulio, formaliųjų sistemų skaidymas, sukeliantis tų disciplinų dauginimąsi, yra tapęs technine galių visuma ne tik pedagogikoje, bet ir kitose medžiaginių procesų srityse: pertvarkymas,

performavimas, perdarymas ir smulkinimas, nukreiptas į visų funkcijų „mikroskopavimą“, reikalauja vis labiau dauginti disciplinas ir „pratimus“, hierarchizuoti individus, vis labiau juos specializuoti ir apriboti jų veiksmus.

Vadinasi, žinojimas yra galia. Jo padarinys – ir pedagoginis, ir techninis pratimų, profilių primetimas, visada tiesioginis. Pasak Sloterdijko *filosofija* kaip išminties meilė yra mirusi, nes virto tik formaliosiomis technikomis; ji tapo galia. Visa tai atvedė prie asmens pavergimo. Tačiau tai reiškia, kad bet koks tyrinėjimas yra socialinė technologija, reikalaujanti socialinės technokratijos. Jei visi žmogiškieji dalykai palenkiami tokioms struktūroms, tada politinė arena nunyksta, nustoja būti demokratiška, o sykiu, filosofine, ir virsta politine technokratija. Puikiausias šitokio vyksmo pavyzdys – buvusioji Tarybų Sąjunga, nors Vakarai daro viską, kas tik įmanoma, kad „pasivytų“ sovietus. Imperinės galios ir jos vykdomos fragmentacijos ir smulkinimo, primetamo kūnui ir parodančio begalinį atstumą tarp autokrato absoliučios, dieviškos galios ir visiško pavaldinio bejėgiškumo, atitikmuo dabartiniuose Vakaruose yra asmens sukapojimas į funkcinius poreikius, jo perkvalifikavimas, jo įrankiškumo pakeitimas, jo efektyvumo, miklumo, ribotumo ir ekonominio funkcionalumo formavimas. Moksliniai tyrinėjimai privalo nuolat išradinėti technikas, galinčias vis greitinėti šį taisymo ir ekonomizavimo procesą. Visai pamatuotai sakoma, kad sutelktiniu dabartinės visuomenės provaizdžiu galima laikyti nusikaltėlių kolonijas, vadinamąsias „pataisos institucijas“. Kai kurie civilizacijų analitikai, pavyzdžiui, Kavolis, moderniąją Vakarų visuomenę traktuoja kaip fabriką, absoliutinantį vieną pamatinį bruožą, vadinamą „gamybą“. Apie šio vyksmo metafiziką ir ontologiją kalbėta anksčiau.

Įdomu, kad imperatorių pavergtai liaudžiai labiau rūpėjo ne imperatoriaus tautybė, o jo palankumas. Visai nesvarbu, ar imperatorius yra italas, prancūzas, vokiečių, gruzinas, ar dar kas nors; svarbu, kad jis nuolat netremptų pasėlių, nemedžiotų valstiečių, nežudytų galvijų savo sportiniam malonumui. Bet šitoks ribų nepripažįstantis nomadiškumas lygiai būdingas ir mūsiškiams technokratiniais nomadams. Liaudis, šiuo metu irgi pavergta visokių technokratinų organizacijų – biurokratinių, korporacinių, partinių ir socialinių, domisi ne tiek tuo, kokios tautybės drabužį dėvi kokia nors korporacija, organizacija ar kultinis asmuo, o pirmiausia tuo, kuri organizacija bus malonesnė, materialiai naudingesnė. Kai Fordas iškeliauja į Singapūrą, Tenesio gyventojai su didžiausiu dėkingumu atveria savo glėbį Nissanui. Nomadiškoms technokratinėms galybėms bet kokia nacionalinė riba tėra arba kliūtis, kurią reikia įveikti, arba ideologinis barškutis, kuriuo galima pasinaudoti siekiant kontroliuoti konkrečios vietos gyventojus. Globalinė visuomenė statoma remiantis besiplečiančia technine galybe ir jos nomadiška savivale, ir todėl niekam nereikia *POLIO*, t.y. viešosios politinės erdvės ir viešojo dalyvavimo. Štai aktualiausia *Politinio Kūno* problema, jos filosofinė prasme.

Tariama individų lygybė ir kiekvieno individo teisė sukurti save lemia technologines, ekonomines ir politines pastangas sukurti tokios lygybės sąlygas. Tačiau šitoks technologinis suliginimas ir sąlygojimas atveda prie laisvės praradimo. Šio praradimo padariniai atsiskleidžia tyrinėjimuose, kuriuose teigiama, kad technologija panaikino žmogaus apsisprendimą ir laisvą pasirinkimą. Modernusis asmuo tampa organizuojama, manipuliuojama, kontroliuojama, neautentiška, objektyvuota, susvetimėjusia, prasmę praradusia ir materialistiškai orientuota būtybe. Visas šias blogybes lemia technologinė pasaulio samprata.

Kad paneigtume vyraujančias nuostatas, taip pat ir Marcuse'as, turime pabrėžti, kad autonomiškoji laisvė, tokia, kokią ją įsivaizduoja Kantas, arba, pavyzdžiui, savąją utopinę viziją ginantis Marxas, iš tikrųjų grindžia technologinę pasaulio interpretaciją. Bet, kaip sakyta, laisvė nėra vieno iš dviejų variantų pasirinkimas: galiausiai tokius variantus gali motyvuoti kokia nors vidinė ar išorinė prievarta ar indoktrinacija. Autonomiška būtybė laisva tiek, kiek ji įtvirtina įstatymus: tik duodamas įstatymą ir jam paklusdamas individas yra autonomiškas. Šitaip suprantant laisvę, valia laikoma besąlygiška. Kiekvienas veiksmas, paklūstantis valios nustatytam įstatymui, yra pirminis veiksmas, pradžia be pirmtakų. Toks veiksmas gali pradėti tokių įvykių eilę, kurių nesama gamtoje. Tai autonomiškoji pradžia, steigianti jos pačios galimybės sąlygas. Tokia pradžia yra causa sui, savęs pradėjimas, autonomiškas įstatymo šaltinis. Bet, kaip sakyta, tokia autonomija žmogaus ir aplinkos atžvilgiu pasireiškia kaip savivalė, o todėl ir kaip netramdomas galios siekis. Vėl susiduriame su galios metafizika ir jai būdinga valios galiai morfologija.

Tačiau individas įstatymą steigia ne tik sau, bet kartu primeta jį gamtai, kuri, susvetimėjusiu pavidalu, paverčiama funkcija. Moderniuoju požiūriu gamta yra traktuojama ne kaip „būtis savaime“, o kaip duotis, „dirbanti“ pagal tas sąlygas ir padarinius, kuriuos sukuria žmogus, skaičiuodamas, projektuodamas ir gamindamas. Gamyba, gamybinė veikla palenкта taisyklėms, teorijoms ir logikai, sukurtai reflektvyviojo mąstymo ir atrinktai realizuojančios valios. Reflektvyvusis mąstymas, nuo Descarteso iki Husserlio, yra traktuojamas ne kaip reakcija į iš anksto duotas natūralias ar kitokias sąlygas, o kaip sugebėjimas kurti metodus, logiką ir t.t., nepriklausančią nuo bet kokių impulsų ir įvykių. Šitaip kuriami dėsniai ir taisyklės, kuriais remdamasis žmogus gali formuoti materiją ir gaminti pasaulį. Todėl modernusis žmogus diktuoja įstatymą ir sau, ir gamtai. Žmogaus perdarymas skaičiuojant sąlygas, reikalingas pasiekti projektuojamam rezultatui, t.y. siekiamam „naujam“ žmogui, mums paaiškina dabarties politines konfrontacijas, kylančias iš nesutaikomų moderniosios eros ontologijų. Viena vertus, tariama, kad žmogus yra autonomiška būtybė, įstatymų davėjas ir viso, kas vertinga, esminga ir būtina, šaltinis; be to, tariama, kad toks žmogus gali kurti medžiagines-technologines sąlygas, kurios jį išlaisvins nuo stokojančio geismo, leis jam pasiekti pilnatvę; tačiau kita vertus, pati technologinė galia ir technologinė nuostata verčia

traktuoti žmogų „moksliškai“, t.y. svetimybės modusu, kaip medžiaginę priemonę, kaip instrumentą, funkciją, darbo jėgą, kurios esmę lemia tai, kaip žmogus „suinstrumentintas“, arba kaip rezultatą, kaip technologinių sąlygų, kuriomis jis gyvena, rezultatą.

Dabartinės politinės sistemos, grindžiamos reikalavimu saugoti individo laisves, teises ir vertę, kaip politinės teisės šaltinį, remiasi demokratinėmis institucijomis ir prielaida, kad sutartinių įstatymų negali apriboti joks žmogus; tai reiškia, kad žmonės valdo ne individo jėgą, primetama kitam individui, bet susitarimas dėl įstatymų, kylančių iš autonomiškų būtybių. Kitos politinės sistemos remiasi prielaida, kad žmogus yra jo paties sukurtų socioekonominių sąlygų, t.y. technologiškai sukurtos medžiaginės aplinkos, produktas, todėl gali būti perdirbtas pagal besikeičiančias medžiagines sąlygas, t.y. pagal technologiškai pagamintą aplinką. Būtent šios pozicijos laikosi ir marksistinis komunizmas, ir Vakarų kapitalizmas. Šiame lygmenyje abu labu tokie; judviejų kovos tikslas – pademonstruoti, kuris gali geriau pavergti žmogų didžiosioms medžiaginėms galybėms, perdaryti žmogų ir jį pritaikyti prie medžiaginių sąlygų. Reikia pažymėti, kad trečiasis variantas, konservatorių kartais pateikiamas kaip orientacija į „žmogaus prigimtį“, yra tik ideologija, nepagrįsta moderniąja technoontologija. Mums lieka du pasirinkimai: autonomija ir (arba) sąlygų rezultatas. Bandymas sujungti abi nuostatas, atstovaujamas tokių teorijų kaip marksizmas, pagal kurį ateities visuomenė visiškai kontroliuos sąlygas, remdamasi žmogaus valia ir žmogų padarys absoliučiai laisvą, sužlugo. O tai reiškia, kad šią problemą galima išspręsti demokratinės viešosios nuomonės lygmenyje. Apie šią sritį kalbėsime vėliau.